

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

Кафедра управління та організаційного розвитку УКУ

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

на тему: «Інструменти вимірювання соціального капіталу в діяльності фондів
громад»

Виконала: студентка II курсу, групи СУН-18
спеціальності 073 Менеджмент

Телешова Ю. В.

Керівник: Корнецький А., к.е.н.

Рецензент: Дацаківська О., к.п.н.

Львів — 2020 року

Телешова Ю. В. Інструменти вимірювання соціального капіталу в діяльності фондів громад: Магістерська робота: (073 «Менеджмент») / Ю. В. Телешова / Український католицький університет. Кафедра Управління та організаційного розвитку УКУ; Наук. кер.: А. Корнецький, к.е.н. — Львів: УКУ, 2020. — 93 с.

Анотація. У роботі розкрито теоретико-методологічні засади феномену соціального капіталу та підходів до можливості його вимірювання. Проведено аналіз можливих інструментів вимірювання, на практиці застосовано набір інструментів для дослідження соціального капіталу у громаді. Запропоновано шляхи імплементації цих інструментів у Програму Школа фондів громад ГО ІСАР «Єднання», їх подальшої адаптації для використання фондами громад в Україні, а також надано рекомендації по роботі фонду громади ГО «Єдність громади — заможне село» з громадою на основі результатів аналізу.

Ключові слова: *соціальний капітал, інструменти вимірювання, BOX, фонд громади, громадська організація.*

Abstract. Theoretical and methodological foundations of the phenomenon of social capital and approaches to its measurement have been studied in the work. The analysis of possible measurement tools has been carried out. The set of tools for social capital research in the community has been applied in practice. The ways of implementing these instruments in ISAR "Ednannia" Community Foundation School Program and their further adaptation for use by community foundations in Ukraine have been proposed. Recommendations for the community foundation "The Unity of the Community — Wealthy Village" on its work with the community have been proposed on the basis of the analysis results.

Keywords: *social capital, measurement tools, BOX, community foundation, non-governmental organization.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	8
1.1. Теоретичні засади поняття «соціальний капітал».....	8
1.2. Основи та інструменти вимірювання соціального капіталу.....	16
1.3. Підходи до можливості нарощення соціального капіталу.....	29
РОЗДІЛ 2. ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДИ СІЛ ВІТА-ПОШТОВА І ЮРІВКА.....	36
2.1. Світова практика застосування інструментів вимірювання соціального капіталу.....	36
2.2. Застосування інструментів вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка.....	44
2.3. Результати дослідження соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка.....	50
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	64
3.1. Імплементация інструментів вимірювання соціального капіталу у Програму Школа фондів громад ГО ІСАР «Єднання».....	64
3.2. Можливості адаптації інструментів ВОХ для подальшого застосування їх в Україні.....	70
3.3. Перспективи роботи громадської організації «Єдність громади — заможне село» з громадою на основі результатів аналізу соціального капіталу.....	77
ВИСНОВКИ.....	83
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Зв'язки, взаємодія, здатність до співпраці — фактори, які на думку як дослідників, так і пересічних громадян, поліпшують життя громади чи суспільства та окремих його індивідів. У двадцятому сторіччі цей феномен був названий «соціальним капіталом». Дискусія про те, що може включати це поняття, згодом перейшла в площину того, чи можна це явище оцінити та виміряти, якщо так — то як, чи можна на нього впливати.

Організації громадянського суспільства, особливо ті, які працюють напряду з громадами, з одного боку залежать від рівня соціального капіталу у суспільстві, з іншого боку — можуть і самі впливати на взаємодію між громадянами, їхню активність та залученість. Такими організаціями є і фонди громад — організації-учасники Програми Школа фондів громад, що реалізується ІСАР «Єднання». Проте сьогодні організації не мають ні загальнонаціональних показників соціального капіталу, ні інструментів, які дозволи б їм самостійно у вимірних величинах оцінити соціальний капітал громади, аби, по-перше, мати змогу планувати свою діяльність з урахуванням цих результатів, по-друге, — мати змогу оцінити свій вплив на соціальний капітал громади. Тож актуальним є підбір, тестування та аналіз можливостей імплементації таких інструментів.

Оскільки ІСАР «Єднання» використовує в роботі комплексні підходи, має досвід просування нових інструментів (наприклад, самооцінки та планування розвитку організаційного потенціалу) у громадському секторі України, він може стати тією організацією, яка не тільки імплементуватиме цей інструмент у межах своїх програм, а й введе застосування цих інструментів у ширшу практику для посилення спроможностей і, відповідно, результатів роботи українських організацій громадянського суспільства.

Активне дослідження соціального капіталу почалося у ХХ сторіччі: першим це визначення використав, ймовірно, Л. Дж. Ганіфан [30], у подальшому над вивченням цього феномену працювали як окремі дослідники: Дж. Джейкобс [33], Г. Лаурі [36], П. Бурдьє [16], Дж. С. Коулман [21], Р. Д.

Патнем [8, 39] та Ф. Фукуяма [26], так і цілі інституції — наприклад, дослідники Світового банку [28], Організації економічного співробітництва та розвитку [31], служб статистики Великобританії [42] чи Канади [19]. В залежності від сенсів, які вони вкладали в розуміння соціального капіталу, а також масштабів та підходів, вони пропонували різні інструменти вимірювання соціального капіталу. Наразі спільнотою обговорюється можливість запровадження єдиних інструментів, які дозволили б порівнювати аналізи вимірювання у різних країнах. В Україні дослідження соціального капіталу почалося пізніше, з ним працюють такі дослідники як, наприклад, О. Демків [4-6], Ю. Середа [10], на рівні інституцій — Міжнародний фонд «Відродження».

Метою дослідження є апробація інструментів дослідження соціального капіталу та розробка пропозицій щодо можливості їх використання в діяльності фондів громад.

Для цього необхідно виконати наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз та порівняння підходів до визначення поняття соціального капіталу, а також можливостей та інструментів його вимірювання, проаналізувати наявні дослідження щодо можливостей нарощення соціального капіталу.

2. Дослідити приклади практичного застосування інструментів вимірювання соціального капіталу у світі та вибрати інструмент, доступний до використання такими організаціями, як фонди громад.

3. На практиці застосовувати інструменти дослідження соціального капіталу в громаді, де працює фонд громади «Єдність громади — заможне село», та проаналізувати результати дослідження.

4. Розробити модель імплементації використання цих інструментів в Програму Школа фондів громад ІСАР «Єднання» та надати рекомендації з подальшої адаптації інструментів.

5. Надати фонду громади рекомендацій щодо діяльності організації на основі результатів дослідження.

Об'єктом дослідження є феномен соціального капіталу, підходи до його

визначення та можливості його вимірювання.

Предмет дослідження — інструменти вимірювання соціального капіталу та можливість їх застосування в роботі фондів громад.

Для вивчення теоретичної бази роботи були використані наступні **методи дослідження**: метод аналізу концепцій соціального капіталу, методи класифікації та порівняння для аналізу існуючих інструментів вимірювання соціального капіталу. Також у дослідженні були застосовані емпіричні методи при тестовому застосуванні інструментів вимірювання соціального капіталу в громаді, зокрема — проведення глибинних інтерв'ю, дослідницьких прогулянок та опитувань. Були застосовані методи спостереження, порівняння відповідей респондентів, вимірювання як оцінка отриманої інформації в балах.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що на основі вивчення підходів до розуміння феномену соціального капіталу дослідницею було запропоновано власне визначення соціального капіталу. У межах дослідження було вперше використано інструменти вимірювання соціального капіталу BOX в Україні (вперше оцифровано та підраховано результати), частково адаптовано ці інструменти та надано рекомендації щодо їх подальшого удосконалення. Дослідницею запропоновано модель подальшої імплементації цих інструментів у Програму Школа фондів громад, що реалізується ІСАР «Єднання».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дослідження дало змогу протестувати можливість використання інструментів BOX в Україні. На основі проведеного дослідження фонд громади «Єдність громади — заможне село» отримав інформацію про стан соціального капіталу у громаді, в якій він працює, у вимірах в'язки, активність, співпраця, довіра, вплив, пропозиції щодо діяльності організації на основі цих результатів, а також пул ідей проектів від респондентів опитування та інтерв'ю. Результати дослідження можуть бути використані організацією при проведенні стратегування та плануванні своєї діяльності. Крім того, опція використання цих інструментів може бути представлена та запропонована фондам громад — учасникам

програми ІСАР «Єднання» Школа фондів громад — як частина циклу роботи при визначенні пріоритетних сфер реалізації проектів та проведення грантових конкурсів.

Обсяг та структура роботи. Робота містить 93 сторінки та складається зі вступу, трьох розділів та висновків. Розділ 1 Підходи до визначення та вимірювання соціального капіталу містить аналіз теоретичної бази — порівняння концепцій соціального капіталу та пропозицію власного визначення, порівняння можливостей застосування різних інструментів соціального капіталу, а також позицій дослідників щодо можливостей цілеспрямовано впливати на рівень соціального капіталу. У Розділі 2 Вимірювання соціального капіталу на прикладі громади сіл Віта-Поштова та Юрівка представлено приклади практичного застосування інструментів вимірювання соціального капіталу у світі, обґрунтовано вибір та методологію інструментів ВОХ, а також представлено хід та результати проведення дослідження у громаді, де працює фонд громади «Єдність громади — заможне село». Розділ 3 Рекомендації щодо застосування інструментів вимірювання соціального капіталу складається з пропозицій щодо імплементації оцінки соціального капіталу в Програму ІСАР «Єднання» Школа фондів громад, рекомендацій з подальшого вдосконалення застосованих інструментів ВОХ, а також пропозицій по діяльності фонду громади «Єдність громади — заможне село» на основі результатів вимірювання соціального капіталу.

РОЗДІЛ 1

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

1.1. Теоретичні засади поняття «соціальний капітал»

Хоча дослідженню питань зв'язків між людьми, їх взаємодії, існування загальних норм та довіри приділялася увага і раніше, концепт соціального капіталу, який об'єднував усі ці складові, з'явився вже у дев'ятнадцятому — двадцятому сторіччях.

Французький суспільствознавець Алексіс де Токвіль, вивчаючи американське суспільство у першій половині дев'ятнадцятого сторіччя, особливу увагу відвів специфічній соціальній культурі населення: участі у зібраннях, обговореннях та житті громад та «перенесенню звичок громадського життя до приватного життя» [3, с. 149-167.].

Сам же термін соціальний капітал, як зазначав американський соціолог Роберт Девід Патнем, «був самостійно винайдений щонайменше шість разів протягом двадцятого сторіччя» [40, с. 16], підкреслюючи роль соціальних зв'язків у житті людей.

Ймовірно, першим, хто у двадцятому сторіччі використав концепт соціального капіталу, був американський реформатор Ліда Джудсон Ганіфан, хоча його ідеї і не припали до уваги громадськості. Аргументуючи важливість підтримки сільських шкіл, у контексті соціальної згуртованості та важливості вкладу індивідів у розвиток громади, в якості соціального капіталу він визначив «ті відчутні субстанції, що найбільш значимі у повсякденному житті людей: а саме добра воля, співучасть, взаємна симпатія та соціальний зв'язок між групою індивідів та сімей, які складають соціальну одиницю...» [30, 130]. Він відзначив позитивну роль соціального капіталу, який накопичується при взаємодії між членами громади та може «нести соціальний потенціал, достатній для істотного

поліпшення умов життя цілої громади» [30, с. 130]. І переваги від такої взаємодії отримує як громада в цілому, так і індивіди окремо.

У середині двадцятого сторіччя до концепту соціального капіталу зверталися соціологи Канади: у 1960-ті роки — дослідниця Джейн Джейкобс [33] в рамках дослідження добросусідства у сучасному мегаполісі, а у 1970-ті роки — Глен Лаурі при аналізі соціального спадку рабства [36].

У 1980-ті роки над дослідженням соціального капіталу працював французький соціолог П'єр Бурдьє. У роботі «Форми капіталу» [17] наряду з економічним капіталом він представляє такі його видозмінені форми як культурний та соціальний капітал (які за певних умов можуть бути конвертовані в економічний капітал та інституціолізовані). Бурдьє визначає соціальний капітал як «сукупність фактичних або потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш-менш інституціолізованих відносин взаємного знайомства та визнання — або, іншими словами, членства у групі — що забезпечує кожному з її членів підтримку колективного соціального капіталу, «мандату», який дає їм право на отримання кредиту у різних розуміннях цього слова» [17, с. 21]. Складовими соціального капіталу він визначає зв'язки та ресурси. За Бурдьє розмір соціального капіталу кожного окремого агента залежить від розміру мережі контактів, які він може ефективно мобілізувати, та розміру капіталу (економічного, культурного чи символічного), яким володіє кожен із членів цієї мережі. Сама ж мережа стосунків є продуктом постійної роботи, відтворення завдяки триваючим взаємообмінам. Він також приділяє увагу існуванню соціальних норм та довіри. Бурдьє визначає не лише позитивний, а і можливий негативний вплив соціального капіталу на відтворення нерівності, коли сталі групи використовують його для того, аби отримати вигоди для себе. Пізніше він пропонує визначати ще 1 вид капіталу — символічний, який будується індивідуально як престиж індивіда, його авторитет. Так, маючи низький рівень соціального капіталу в громаді, сам індивід може мати досить високий рівень символічного капіталу.

Американський соціолог Джеймс С. Коулман у 1980-х роках остаточно вводить термін соціального капіталу у площину публічних обговорень. За Коулманом «функція, що визначається поняттям «соціальний капітал», являє собою цінність аспектів соціальної структури для акторів як ресурсів, які вони можуть використовувати для досягнення своїх цілей» [21, с. 101]. Коулман визначає, що соціальний капітал включає в себе ряд складових, які складаються з декількох соціальних структур та полегшують певні дії осіб всередині структури (чи то для індивіда, чи то для всього об'єднання). Він виділяє три форми соціального капіталу: зобов'язання та очікування, які залежать від надійності соціального середовища; обмін інформацією; а також норми, які супроводжуються санкціями. При цьому акторами, що генерують соціальний капітал, він вважає і індивідів, і організації. В прикладах Коулмана наявність соціального капіталу, наприклад, спрощує укладення угод та транзакції при продажі алмазів у досить закритій спільноті євреїв Нью-Йорку без додаткових страховок чи врегулювань — на основі міцних зв'язків. Чи, наприклад, уможливорює діяльність активістів-радикалів Південної Кореї завдяки їх зв'язкам у студентських гуртках. Соціальний капітал сприяє досягненню певних цілей, домогтися яких при його відсутності неможливо або витратно. Коулман зазначає важливість соціального капіталу для результатів як економічного, так і неекономічного характеру. В концепті Коулмана соціальний капітал — нейтральний ресурс, що полегшує взаємодію, але чи будуть результати його використання позитивними залежить від індивідів — він може бути «безкорисним чи навіть шкідливим» [21, с. 98].

На межі двадцятого та двадцять першого сторічч над дослідженням соціального капіталу працював американський політолог та соціолог Роберт Девід Патнем. Починаючи з 1970 року протягом 20 років він проводив дослідження ефективності місцевого урядування у різних регіонах Італії. Аналіз інституційної ефективності регіональних урядів у трьох сферах: політичні процеси, проголошення політик та виконання цих політик показав, що північні регіони Італії стабільно демонстрували більшу ефективність урядування, ніж

південні. Патнем відкрив кореляцію (« $r=0,92$ » [8, с. 123] між рівнем інституційної ефективності урядів та характером громадського життя регіонів, «громадянськістю» громади (тим, що він називає громадянською спільнотою). Для нього громадянська спільнота — це «активність людей, пройнятих духом громадянської єдності, егалітарними політичними відносинами, соціальною довірою структури та співпраці» [8, с. 29]. Він визначає такі характеристики громадянської спільноти: високий рівень співпраці, довіри, взаємності, громадської активності та загального добробуту.

Патнем підкреслив вплив різного історичного минулого регіонів на рівень громадянської активності, який є стійким: результати показали майже повну кореляцію (« $r=0,93$ » [8, с. 183]) між рівнем громадянської активності у кінці дев'ятнадцятого — на початку двадцятого століття та при проведені дослідження у 1970-ті — 1990-ті роки.

Патнем зазначав, що «соціальний капітал характеризує ті особливості соціальної організації — як довіра, норми та мережа громадської активності, — що підвищують ефективність суспільства, полегшуючи координацію дій» [8, с. 203]. Що більшість складових соціального капіталу — це ресурс, який не зменшується при використанні, а зростає. У своєму дослідженні він робить висновок про те, що «соціальне середовище та історія глибоко впливають на ефективність роботи інституцій» [8, с. 222], а «змінюючи офіційні інституції, можна змінити політичну практику» [8, с. 222].

Інше дослідження Патнема присвячене процесу того, як розквіт громадських об'єднань, залученості до них громадян, зацікавленості у політиці та рівень довіри громадян один до одного у 1960-ті роки в США із часом пішов на спад, та пошуку шляхів їх відновлення. У дослідженні він визначає соціальний капітал як соціальні мережі та пов'язані норми взаємності [40, с. 19]. Підкреслює, що соціальний капітал одночасно включає і індивідуальний, і колективний аспект (адже першочергово індивіди створюють зв'язки для своїх особистих інтересів), стаючи одночасно і приватним, і суспільним благом. Ознакою соціального капіталу він визначає наявність узагальненої взаємності у взаємодії

між індивідами у суспільстві. На відміну від своєї попередньої роботи, Патнем звертається і до можливих негативних зовнішніх ефектів соціального капіталу на прикладі вуличних банд чи еліт, які можуть спекулювати на соціальному капіталі, аби досягти цілей, які з ширшої перспективи є антисоціальними.

Патнем виділяє два види соціального капіталу: «мостовий» (bridging) [40, с. 20] (інклюзивний — той, який підкріплює ідентичності та однорідні групи як, наприклад, етнічні організації чи заміські клуби) або «поєднуючий» (bonding) [40, с. 20] (ексклюзивний, який охоплює людей різних соціальних прошарків, як, наприклад, рух за громадянські права або екуменічні релігійні організації). Ці визначення належать, ймовірно, Россу Гіттеллу та Авісу Відалу.

Патнем зазначає, що «соціальний капітал дозволяє громадянам простіше вирішувати колективні проблеми, допомагає громадам продовжувати плавно розвиватися, а також розширює обізнаність людей про те, як пов'язані їх долі [40, с. 308]. Він вказує на зв'язок між соціальним капіталом та економічними показниками, зазначаючи, що «соціальний капітал правильного типу підсилює економічну ефективність» [40, с. 365], грає значну роль у відчутті здоров'я та щастя населення, та розбудові демократії. Дефіцит же соціального капіталу несе у собі ряд загроз: «загрожує показникам та якості освіти, безпеці сусідств, справедливому оподаткуванню, демократичній чуйності, щоденній чесності та навіть щастю та здоров'ю» [40, с. 414].

Френсіс Фукуяма, визначаючи соціальний капітал, зауважує, що найчастіше дається визначення проявам, маніфестаціям соціального капіталу, а не йому самому. Пропонує наступне визначення: «соціальний капітал це інституціолізована неформальна норма, яка сприяє співпраці між двома або більше особами» [26, с. 1] та яка веде до подальшої співпраці в групах. Такими нормами можуть бути як взаємність між двома особами, так і слідування комплексним доктринам, як наприклад християнство чи конфуціанство. Головне — аби вони були реалізовані як реальні взаємодії між людьми. Такі ж явища як довіра, мережі, громадянське суспільство, він визначає як «епіфеноменальні, результат соціального капіталу, а не складові самого

соціального капіталу» [26, с. 1]. Він не погоджується з ідеєю Коулмана про те, що соціальний капітал недостатньої формується приватними агентами, адже є більше суспільним благом. Фукуяма зазначає, що, навпаки, індивіди продукують соціальний капітал навіть як приватне благо. Разом з тим, позитивні та негативні зовнішні прояви такої співпраці виходять за межі однієї конкретної групи осіб.

Він використовує термін Лоуренса Гаррісона радіус довіри, наводячи приклад того, як «групи, що мають соціальний капітал, мають також певний радіус довіри — коло людей, в якому діють ці норми співпраці. І якщо соціальний капітал груп продукує позитивні зовнішні фактори, радіус довіри може бути більшим за саму групу» [26, с. 2] Або ж меншим (у великих організаціях, де норми співпраці поширені на окремі групи людей).

У своїй статті «Соціальний капітал та громадянське суспільство» [26] Фукуяма підкреслює значущість соціального капіталу для ефективного функціонування сучасних економік (він дозволяє зменшити трансакційні витрати) та стабільної ліберальної демократії (громадянське суспільство збалансовує роль держави). Низький же рівень соціального капіталу може призвести до негнучкої політичної системи (приклад — дослідження де Токвіля) або неефективності місцевого урядування та корупції (приклад — дослідження Патнема).

Щодо формування соціального капіталу — Фукуяма зазначає, що «соціальний капітал частіше за все виробляється ієрархічними джерелами влади, які встановлюють норми і очікують їх покори з цілком а-раціональних причин» [26, с. 9]. Прикладами цього він називає найпоширеніші релігії світу.

У 1996 році за фінансової підтримки уряду Данії Світовим банком була розпочата Ініціатива соціального капіталу, яка включала 12 проектів з метою оцінити вплив соціального капіталу на ефективність проектів розвитку та сприяти розробці показників для моніторингу соціального капіталу та методології для вимірювання його впливу [28]. Світовий банк запропонував досить широке визначення соціального капіталу: «соціальний капітал суспільства включає інститути, відносини, ставлення та цінності, що регулюють

взаємодію між людьми та сприяють економічному та соціальному розвитку» [28, с. 4]. Розглядаючи сфери застосування соціального капіталу, дослідники Світового банку виділили мікрорівень (стосунки між індивідами, сусідства, асоціації), мезорівень (стосунки між групами індивідів) та макрорівень (соціальне та політичне середовища, що впливають на встановлення норм та формування соціальних структур). А також дві форми соціального капіталу: структурний («соціальний капітал, який сприяє обміну інформацією та колективним діям, а також прийняттю рішень через встановлені ролі, соціальні мережі та інші соціальні структури, доповнені правилами, процедурами та прецедентами» [28, с. 5]) та когнітивний («відноситься до поділяємих норм, цінностей, довіри, ставлення та переконань» [28, с. 5.]). Ці дві форми можуть взаємодіяти, бути комплементарними, а можуть і не впливати одна на одну. При такій класифікації у вимірі структурного капіталу на макрорівні знаходяться державні інституції та верховенство права, на мікрорівні — локальні інституції та мережі; у когнітивному рівні на макрорівні знаходиться урядування, а на мікрорівні — довіра, локальні норми та цінності.

Соціальний капітал одночасно може акумулюватися в результаті його ж використання і вимагати ресурсів, інвестицій для свого виробництва — як мінімум часу та зусиль. В дослідженні Світового банку соціальний капітал розглядається в контексті того, який внесок він робить у сталий розвиток.

У 21 сторіччі до дослідження соціального капіталу почали вдаватися на державному рівні. Наприклад, у Великобританії процес визначення та вимірювання соціального капіталу координувався Офісом національної статистики, в той час як функції нагляду виконувала спеціально створена міжвідомча робоча група з соціального капіталу. Цією робочою групою було обрано для роботи визначення соціального капіталу Організації економічної співпраці та розвитку: «мережі зі спільними нормами, цінностями та розуміннями, які полегшують співпрацю всередині чи між групами» [42, с. 3]. При цьому мережі (формальні та неформальні) визначаються як стосунки між

людьми, що утворюються під час взаємодії у різних форматів групах: від сім'ї, сусідства чи робочого місця до інших формальних чи неформальних асоціацій. У визначенні різних типів мереж вони звертаються до різновидів соціального капіталу, запропонованих Патнемом: поєднуючий (сім'я, близькі друзі) та мостовий (асоціації, знайомі, друзі друзів), додають пропонуваній Світовим банком пов'язуючи (linking) капітал (стосунки між людьми на посадах, ієрархія — більшою мірою вертикальний різновид соціального капіталу). При цьому спільні норми, цінності та розуміння стосуються спільних поглядів більшості на «неприйнятну поведінку» — адже дотримуватися норм стимулює, зокрема, страх несхвалення.

Як і служба статистики Великобританії, служба статистики Канади використовує визначення соціального капіталу Організації економічного співробітництва та розвитку та використовує такі категорії соціального капіталу як поєднуючий, мостовий та пов'язуючий.

Таким чином, дослідники мають різні підходи до того, що є складовими соціального капіталу: якщо Френсіс Фукуяма його складовою вважає лише норми (а інше — наслідками), інші дослідники включають в поняття соціального капіталу мережі, зв'язки, співучасть, довіру, цінності, інститути, відносини, ставлення або навіть ресурси. У роботі ми пропонуємо використовувати наступне визначення соціального капіталу: соціальний капітал — це зв'язки, взаємодія та довіра між індивідами, що існують в мережах з певними соціокультурними нормами та полегшують співпрацю у спільноті, допомагають максимізувати вигоди та оптимізувати ресурс, а також дають індивідам можливість впливати на прийняття колективних рішень. Соціокультурними норми, які найбільше впливають на соціальний капітал — це норми тотожності (зокрема, ідентифікація громади з певними характеристиками, місцями тотожності, які найбільше її представляють та характеризують, відрізняють від інших, певні норми взаємодії (рекомендації, які мешканці громади дали б тим, хто тільки до неї переїхав), об'єднавчі заходи та традиції. Основними видами соціального капіталу, які виділяють дослідники, є мостовий (між індивідами зі

схожими характеристиками в однорідних групах), поєднуючий (між представниками різних прошарків) та пов'язуючий (зв'язки між посадовцями, ієрархія). Також виділяється структурний та когнітивний соціальний капітал. Соціальний капітал є і суспільним, і індивідуальним благом, він накопичується при взаємодії, відтворюється при своєму ж використанні. При цьому соціальний капітал може нести як позитивний, так і негативний вплив.

1.2. Основи та інструменти вимірювання соціального капіталу

З різноманіття підходів до визначення соціального капіталу виникає дискусія про те, чи можливо на даному етапі провести його коректне вимірювання.

Один з перших підходів до вимірювання розробляє Роберт Патнем у дослідженні ефективності урядування в регіонах Італії. Проте це ще не інструмент оцінки соціального капіталу — він пропонує механізм оцінки «громадянськості» життя в різних регіонах Італії. Не маючи детальних етнографічних звітів, він визначає 4 показники оцінки громадянськості життя в регіонах [8, с. 114-120]:

- Кількість асоціацій, створених в регіоні та співвідношення їх до кількості мешканців (кількість мешканців на одну асоціацію). До уваги не прали прибуткові комерційні організації, туристичні бюро та місцеві філії національних організацій, профспілки, церковні та партійні організації. Цей коефіцієнт в дослідженні є негативним, високе значення відповідає малій кількості товариств.

- Кількість людей в регіоні, які щоденно читають пресу (газети). Патнем пояснює це тим, що саме преса може допомогти переконати людей добровільно об'єднати зусилля для досягнення чогось, що служить особистим інтересам цих же людей. Також інформовані громадяни краще підготовлені до участі у громадських справах.

- Участь у національних референдумах. Оскільки участь у загальних виборах була обов'язковою відповідно до закону, а кількість виборців варіювалася залежно від могутності партійної організації, дослідження оцінює участь в національних референдумах як висловлення поглядів на державну політику.

- Голосування за партійним списком. Цей коефіцієнт є негативним, дослідження визначає голосування за партійними списками як «символ украї персоналізованих відносин залежності» [8, с. 120].

Ці 4 показники разом формують єдиний комплексний індекс громадянської спільноти.

У своїй роботі з дослідження соціального капіталу в американських громадах (штатах) Роберт Патнем запропонував інструмент вимірювання вже соціального капіталу [40, 315-316], використовуючи наявні статистичні дані з різних джерел. Формуючи індекс соціального капіталу, він визначив 5 сфер та 14 критеріїв соціальної довіри та зв'язків, формальних та неформальних [40, 315-316]:

- Показники організаційного життя громади: відсоток мешканців, які працювали в комітетах локальних організацій протягом останнього року; які працювали як співробітники\представники якогось клубу чи організації протягом останнього року; кількість громадських та соціальних організацій на 1000 осіб; середня кількість засідань клубу, що відвідували мешканці протягом минулого року; середня кількість членства у групах.

- Показники залучення у державні справи: явка на президентських виборах 1988 та 1992 рр.; відсоток мешканців, що відвідували громадські збори з питань міста чи школи в останній рік.

- Показники волонтерства у громаді: кількість неприбуткових організацій на 1000 населення; відсоток середнього часу роботи мешканців над проектами громади протягом останнього року; середня кількість разів, коли вони працювали як волонтери протягом останнього року.

- Показники неформальної товариськості: кількість мешканців, що погоджуються, що «я проводжу багато часу відвідуючи друзів»; середня кількість разів, коли мешканці розважалися вдома протягом останнього року.
- Показники соціальної довіри: кількість мешканців, які погоджуються, що більшості людей можна довіряти; що більшості людей — чесні.

Для проведення дослідження Роберт Патнем використовував вже наявні статистичні дані з трьох незалежних архівів опитувань та трьох різних державних агенцій.

Френсіс Фукуяма у своїх дослідженнях відзначає брак консенсусу щодо вимірювання соціального капіталу та пропонує розділити існуючі моделі вимірювання на 2 підходи: «перший — провести перепис груп та членства в групах в даному суспільстві, другий — використовувати дані опитувань про рівень довіри та громадянської активності» [26, с. 6]. Оцінюючи підхід Патнема до вимірювання соціального капіталу як суми членства в усіх об'єднаннях, де SC — це соціальний капітал, а n — розмір членства в групі\об'єднанні («по факту, в кожному суспільстві є велика кількість таких n , $n_{1..t}$ » [26, с. 6]), він пропонує формулу:

$$\langle SC = \sum n_{1..t} \rangle \quad [26, \text{с. 6}] \quad (1.1)$$

Критикуючи цей підхід, Фукуяма зазначає, що «невелике значення n може обмежувати види цілей, які може досягти група: сім'ї, наприклад, добре вдається соціалізація дітей і робота сімейних ресторанів, але їм не вдається чинити політичний вплив або виготовляти напівпровідники» [26, с. 6]. Крім того, зважаючи на широкий спектр різних груп, об'єднань та неформальних мереж у суспільстві, майже неможливо отримати коректні дані щодо реальної кількості цих об'єднань. Крім того, чим більшим є середній розмір груп, тим їх може бути менше. В той же час люди можуть бути членами кількох групах одночасно, що впливає на вимірювання. Кожна із цих груп буде відрізнятися і рівнем згуртованості всередині, тому Фукуяма пропонує додати якісний коефіцієнт

вимірювання згуртованості — «с», визначати цей коефіцієнт зовнішнім спостерігачем, який оцінив би, наприклад, діяльність, яку може провадити група, або згуртованість у стресовій ситуації тощо. В такому випадку, Фукуяма пропонує вимірювати соціального капіталу як:

$$\langle SC = \Sigma (cn)_{1..t} \rangle [26, \text{с. 7}] \quad (1.2)$$

Оскільки на соціальний капітал значною мірою впливають зовнішні аспекти, Фукуяма пропонує враховувати і їх. В якості позитивного зовнішнього аспекту він пропонує взяти радіус довіри (r_p). В більшості груп радіус довіри поширюватиметься на усю групу. Тож рівень соціального капіталу вимірюватиметься як:

$$\langle SC = \Sigma (r_p cn)_{1..t} \rangle [26, \text{с. 7}] \quad (1.3)$$

Якщо радіус довіри поширюється на всю групу, наприклад, якщо такою групою є сім'я, то $r_p = 1$, якщо за межі групи — більше 1, якщо не на всю групу — менше 1.

Також Фукуяма визначає важливість фактору того, як групи взаємодіють назовні. Адже сильні зв'язки в групі можуть бути причиною і того, що її члени менш спроможні довіряти та взаємодіяти ефективно з іншими особами поза групою. У якості прикладу він наводить сімейні суспільства Китаю або центрально-південної Італії чи приклади етнічних, расових та кримінальних угруповань. Тому вводить ще одну змінну — радіус недовіри, r_n (припускаючи, що значення повинні бути 1 або більше). Тож фінальна формула, яку Ф. Фукуяма пропонує для вимірювання соціального капіталу виглядає як:

$$\langle SC = \Sigma ((1/r_n)r_p cn)_{1..t} \rangle [26, \text{с. 8}] \quad (1.4)$$

Як зазначає сам Фукуяма, таке вимірювання є майже неможливим, «оскільки воно включає множення чисел, які є або суб'єктивно оцінені, або просто відсутні» [26, с. 8]. Тому він пропонує інший підхід до вимірювання соціального капіталу — використання даних опитувань про довіру та громадянську участь, зокрема, даних Дослідження цінностей світу. Проте дані є зібрані не на всіх територіях, дуже залежать від формулювання питань та власне тих, хто проводили самі опитування.

Тому Фукуяма пропонує третій підхід — вимірювання соціального капіталу окремої організації через оцінку ринкової капіталізації (суми матеріальних та нематеріальних активів компанії, де серед останніх — соціальний капітал її працівників) до і після поглинання компанії. Але Фукуяма зазначає, що «не існує прийнятої методології відокремлення компоненту соціального капіталу від нематеріальних активів, які включають і інші складові, такі як ім'я бренду, ділова репутація, очікування майбутніх ринкових умов тощо» [26, с. 8]. Проте зазначає, що, оскільки фірми найчастіше купуються дорожче за їх ціну перед поглинанням, можна припустити, що частина переплати — це і буде соціальний капітал компанії. Проте, якщо такий підхід можна спробувати застосувати до бізнес-компаній, питанням залишається можливість його адаптації до вимірювання соціального капіталу організацій громадянського суспільства, яка не проходить ринкових капіталізацій.

Своє дослідження соціального капіталу провів Світовий банк в рамках програми Ініціатива соціального капіталу (дослідження вивчали вплив соціального капіталу на розвиток на мікро та мезорівнях та процес зростання чи спаду соціального капіталу). Відповідно до досліджень, ідеальною моделлю вимірювання соціального капіталу була б та, яка одразу включала б усі чотири його виміри: макро- та мікрорівні, структурний та когнітивний соціальний капітал. На практиці більшість досліджень охоплювала лише кілька з них.

Одним з висновків дослідження стало те, що, не дивлячись на складність поняття соціального капіталу, його можливо виміряти. Відкладати вимірювання до тих пір, доки не буде більшої концептуальної ясності явища соціального капіталу, не варто. Разом з тим, «аналіз не можна проводити строго в рамках економічної парадигми, використовуючи кількісні методи. Також його не можна досліджувати виключно за допомогою антропологічних чи соціологічних прикладів» [28, с. 21], важливим є розмаїття методологічних підходів.

Дослідники виділили три групи непрямих індикаторів, які у комбінації дають основу для вимірювання соціального капіталу [28, с. 23]:

- Членство в місцевих асоціаціях та мережах: «підрахунок асоціацій, їхніх членів та вимірювання різних аспектів членства (наприклад, внутрішньої неоднорідності) та інституціонального функціонування (як-от ступінь демократичності прийняття рішень)» [28, с. 23]. Те, які асоціації включати в дослідження, залежить від конкретного випадку. У випадку неформальних об'єднань вимірюванню може підлягати діапазон мережі та розмаїття членів. Цей показник є вхідним індикатором, оскільки асоціації та мережі — засоби, через які можна набути соціального капіталу.

- Індикатори довіри та дотримання норм: це опитування респондентів стосовно їх очікування та досвіду поведінки, що вимагає довіри. Стосовно того, чи отримували або отримали б вони допомогу у критичних ситуаціях від членів своєї спільноти. Це одночасно і вхідний, і вихідний індикатор, залежно від підходу.

- Індикатор колективних дій: «наскільки ці колективні дії можуть бути виміряні і є показником, що лежить в основі соціальної згуртованості» [28, с. 23]. Це вихідний індикатор.

Ці показники найактуальніші при вимірювання соціального капіталу на мікро- та мезорівні, обов'язковою є їх адаптація під конкретну громаду. Крім того, оскільки це є непрямі індикатори, дослідники підкреслюють важливість перевірити їх емпіричними дослідженнями, вивченням кейсів.

На основі цих даних було розроблено Інструмент оцінювання соціального капіталу [32], який включає

- формування профілю громади через групові інтерв'ю, мапування громад [32] та проведення опитувань в громаді [32]
- проведення опитування в домогосподарствах, яке включає блоки питань, що стосуються структурного та когнітивного соціального капіталу [32]
- створення профілю організації для 3-6 організацій в громаді на основі інтерв'ю та оцінки організаційної спроможності та стійкості для

«окреслення взаємозв'язків та мереж, що існують між офіційними та неофіційними установами, що існують в громаді» [32].

Детально розроблений інструмент у кожному окремому випадку все ж потребує адаптації до кожної окремої громади. Запропонований Світовим банком механізм дослідження є ґрунтовним, детальним та таким, що потребує ресурсів (людських, часових, фінансових — за оцінками Світового банку, середня вартість проведення цього дослідження — US\$50,000 — US\$200,000 [13].

Вже у 2010 році Світовим банком був запропонований ще 1 інструмент — Інтегрований опитувальник для вимірювання соціального капіталу [20] з акцентом на країни, що розвиваються (спирається на кількісні дані) та охоплює такі сфери, як групи та організації, довіра та солідарність, колективні дії та співпраця, інформація та комунікація, соціальна згуртованість та інклюзія, уповноваження та політична діяльність. Інструмент містить як розгорнутий опитувальник, так і його скорочену версію.

В рамках дослідницької програми Офісу національної статистики Великобританії було розроблено опитувальник для вимірювання соціального капіталу на локальному та національному рівнях. Концепція вимірювання соціального капіталу включає 5 вимірів та приклади індикаторів, які можуть використовуватися для кожного з вимірів (показники, суб'єктивні та об'єктивні, були обрані ті, які найчастіше використовуються у урядових чи недержавних дослідженнях соціального капіталу у Великобританії). Основними 5 вимірами були визначені [42, с. 7-8]:

- Соціальна участь (приклади індикаторів: кількість культурних\соціальних\груп дозвілля, до яких належать, а також частота та інтенсивність залучення; волонтерство із частотою та інтенсивністю залучення; релігійна активність).
- Громадська участь (приклади індикаторів: прийняття здатності впливати на події; поінформованість про місцеві чи національні справи; контакт

з державними чиновниками чи політичними представниками; залученість до місцевих груп дій; готовність голосувати).

- Соціальні мережі та соціальна підтримка (приклади індикаторів: частота побачень чи спілкування з близькими: родичами чи друзями чи сусідами; обсяг віртуальних мереж і частота контакту; кількість близьких друзів чи родичів, які живуть поруч; взаємодопомога; сприйняття контролю і задоволення від життя).

- Взаємність та довіра (приклади індикаторів: довіра схожим людям; довіра несхожим людям; довіра до установ різних рівнів; готовність зробити послугу і навпаки; прийняття загальних цінностей).

- Погляди на локальну місцевість (приклади індикаторів: погляди на фізичне середовище; зручності в конкретному районі; задоволення від життя в конкретному районі; страх перед злочинністю).

При цьому деякі індикатори свідомо міряють джерела соціального капіталу, деякі — його наслідки. Пропонований гармонізований сет питань дозволяє «виміряти індикатори соціального капіталу на індивідуальному рівні, не рівні громади». Для вимірювання соціального капіталу у визначених 5 вимірах, було розроблено ряд питань: [42, с. 14-21]. Це опитування підходить як для використання на національному, так і на локальному рівні. Через це опитування можна проводити або вимірювання соціального капіталу в усіх вимірах, або в якомусь одному з них. Оскільки не завжди є можливість провести повне опитування, було також запропоновано скорочений варіант [42, с. 22-23].

Свій підхід до вимірювання соціального капіталу пропонує і Служба статистики Канади [19].

Служба статистики Канади для дослідження соціального капіталу використовує п'ять вимірів, які пропонує Девід Рустон у матриці опитувань щодо соціального капіталу [19, с. 4].

- Соціальна участь, соціальне залучення та зобов'язання: залученість в волонтерські організації чи соціальні клуби, політична активність, громадська

залученість, надання допомоги іншим членам громади та відчуття приналежності до громади (а також гомогенність громад).

- Рівень надання повноважень\можливостей: загальна «задоволеність життям та відчуття контролю над власним життя і тим, що відбувається навколо» [19, с. 12].
- Сприйняття спільноти, що відображається через рівень задоволення громадою: доступні послуги, сприйняття рівня злочинності та рівня безпеки, задоволеність якістю життя.
- Соціальні мережі, соціальна підтримка та соціальна взаємодія: соціальні мережі, взаємодія із друзями та сім'єю, глибинність стосунків.
- Довіра, взаємність та соціальна згуртованість: це сприйняття справедливості життя (включаючи тему дискримінації), довіри (як людям, так і інституціям), спільних цінностей.

Ще один інструмент вимірювання соціального капіталу — BOX [18] — був розроблений у Польщі Лабораторією соціальних досліджень та інновацій «Верф» («Stocznia») за підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи. Основна цільова аудиторія цього інструменту — організації, які не мають змоги самостійно дизайнувати дослідження, отже могли б обрати з переліку запропонованих інструментів декілька та самостійно провести дослідження, аби виміряти соціальний капітал та вплив їхньої організації на громаду. Крім самих інструментів дослідження (з інструкціями, сценаріями запитань), розробники пропонують форми (Ексель), які дозволять автоматично підрахувати результати. В цьому дослідженні спільнота, в якій проводиться оцінювання, може бути членами організації або навіть учасниками конкретного проекту (мікрорівень), групою прямих бенефіціарів діяльності організації (мезорівень) або територіальною громадою чи спільнотою, для якої працює організація (макрорівень). Усі інструменти пропонують оцінку 5 вимірів: зв'язок, активність, співпраця, вплив, довіра. Дослідженням запропоновано 6 інструментів, 3 кількісні: аналіз існуючих даних, проведення опитувань, проведення опитування-квізу та 3 якісні: інтерв'ю з місцевими лідерами, інтерв'ю з

мешканцями, дослідницькі прогулянки. Організаціям рекомендується обирати декілька інструментів (мінімум два) в залежності від їх спроможності до проведення дослідження, комбінуючи кількісні і якісні. Усі показники, що використовуються у запропонованих інструментах, перетворюються на бали за шкалою від 0 до 10.

- Аналіз існуючих даних рекомендується використовувати, аби закласти в дослідження максимально об'єктивні дані та, відповідно, отримати максимально об'єктивні результати. Перевагами інструменту є відносно легкий доступ до даних, можливість аналізу тенденцій, порівняння результатів. Слабкими сторонами — трудомісткість, залежність результату від обраних показників, неочевидна інтерпретація результатів. Інструмент рекомендується використовувати на території, де працює організація і території, де не працює, аби побачити, зокрема, можливий вплив роботи організації. Для вибору дослідники пропонують перелік зі 100 показників. «Виберіть серед них мінімум 20 індикаторів, гарантуючи, що кожен із п'яти вимірів представлений мінімум трьома показниками» [18, с. 30].

- Опитування дозволяє отримати репрезентативні результати, різноманіття даних, важливу інформацію про погляди та повсякденне життя представників громади. Мінусами є трудомісткість інструменту та те, що результати ґрунтуються виключно на тому, що декларують опитуванні. Готуючи вибірку, дослідники радять включити в неї половину мешканців громади, які мали досвід роботи з організацією, і половину тих, які не мали, диференціювавши після опитувань вагу їх відповідей. Рекомендована вибірка — не менше 400 осіб [18, с. 41].

- Інтерв'ю з місцевими лідерами рекомендується застосовувати у випадках, коли «ви хочете поглибити свої знання про громаду та соціальні явища, які в ній відбуваються; коли ви хочете знати перспективу місцевих лідерів; коли ви хочете з'ясувати, якими є стосунки між різними структурами» [18, с. 51]. Перевагами інструменту є його гнучкість та адаптивність, можливість

отримати поглиблену інформацію про проблеми, про причини та прояви явищ, мати дані, які можливо аналізувати різними способами. Разом з тим, такі результати важко узагальнити та оцінити їх надійність, велику роль відіграє взаємодія між інтерв'юером та опитуваним. До дослідження рекомендується залучати не менше 5 осіб.

- Інтерв'ю із мешканцями місцевої спільноти застосовується за аналогічним принципом.

- Дослідницька прогулянка — «це метод польових досліджень, що дозволяє проаналізувати появу в публічному просторі явищ, що підтверджують наявність чи відсутність соціального капіталу в громаді чи місті» [18, с. 66]. Дослідження дає дослідникам можливість побачити громаду очима учасників, які у свою чергу стають екскурсоводами, показують місця, що свідчать про позитивні чи негативні соціальні явища, які відбуваються в громаді. Автори радять використовувати цей інструмент для того, аби побачити, як територія громади сприймається різними її мешканцями, отримати наочний матеріал про наявність\відсутність соціального капіталу в громаді, виділити райони, які найбільшою мірою потребують уваги чи втручання. Серед його переваг — доступність методу, наочність матеріалів. Складними сторонами є залежність від включеності респондентів та складність узагальнення результатів прогулянок, порівняння їх з аналогічними результатами досліджень.

- Опитування-квіз — опитування для учасників, пройшовши яке вони можуть визначити свою роль в громаді: громадський діяч, активіст, пасивний громадянин чи індивідуаліст. Це дослідження підходить для випадків, коли немає можливості провести складнішого дослідження, а також для того, аби дати його учасникам певний рівень самоусвідомлення. Таке анкетування рекомендується проводити як для учасників проектів організації, так і незадіяних мешканців.

Застосувавши декілька інструментів, що містить ВОХ, дослідники можуть отримати усереднені результати та використати їх для своєї подальшої роботи.

На міжнародному рівні обговорюється можливість застосування універсального інструменту, який, наприклад, дозволив би службам статистики різних країн порівняти отримані в різних результатах, адже соціальний капітал однієї країни може впливати на соціальний капітал іншої (зокрема, у випадку міграції), частина країн стикаються зі схожими проблемами. Проте це ускладнюється різними підходами до розуміння соціального капіталу, різністю суспільств та їх досвіду соціального капіталу, зміною самого рівня соціального капіталу в країнах (особливо зі зміною поколінь) адже багато проблем є схожими, країни застосовують різні підходи до їх вирішення. Над цією задачею працює Організація економічного співробітництва та розвитку, яка пропонує чотири способи концептуалізації соціального капіталу: через особисті стосунки між людьми, через підтримку соціальних мереж, через громадське залучення та норми довіри та співпраці. Організація сформувала банк питань на основі інструментів вимірювання соціального капіталу, які використовуються в різних країнах, — «близько 1200 питань з 50 опитувань» [53].

Таким чином, переважна більшість дослідників вважає, що соціальний капітал підлягає вимірюванню та пропонує різні інструменти вимірювання: кількісні, якісні, їх комбінації. Частина інструментів адаптована для використання та вимірювання соціального капіталу на національному рівні, частина — на локальному рівні в громаді. Деякі інструменти є більш ресурсовитратним (як інструмент Світового банку), деякі — розроблені так, аби організація без великого дослідницького потенціалу сама могла їх застосувати (як інструмент ВОХ).

У Таблиці 1.1 нижче приведені порівняння досліджених підходів та інструментів, сфер чи вимірів, в яких вони дозволяють дослідити соціальний капітал, а також подані коментарі щодо їх можливих переваг чи недоліків.

Таблиця 1.1

Порівняльна таблиця підходів до вимірювання соціального капіталу

Підхід	Інструменти	Сфери вимірювання	Коментарі
Індекс громадянської спільноти (Р. Патнем)	Аналіз наявних даних	Громадська активність; поінформованість; залучення у державні справи	Показники лише кількісні, специфічні (читання преси, участь в референдумах чи голосування за списками).
Єдиний комплексний індекс соціального капіталу (Р. Патнем)	Аналіз наявних даних	Організаційне життя громади; залучення у державні справи; волонтерство; неформальна товариськість; соціальна довіра	Залежить від наявності, доступності, об'єктивності даних конкретної громади. Лише кількісні показники.
Вимірювання соціального капіталу (Ф. Фукуяма), під. 1	Аналіз наявних та зібраних даних	Членство в групах чи об'єднаннях; згуртованість всередині груп; радіус довіри та недовіри	Сам критикує такий підхід, оскільки він включає множення чисел, які є або суб'єктивно оцінені, або просто відсутні
Вимірювання соціального капіталу (Ф. Фукуяма), під. 2	Аналіз наявних даних	Довіра та громадянська участь (зокрема дані Дослідження цінностей світу)	Критикує, бо дані недостатньо конкретні, зібрані не на всіх територіях, залежать від формулювання питань та осіб інтерв'юерів
Вимірювання соціального капіталу окремої організації (Ф. Фукуяма), під. 3	Аналіз капіталізації	Нематеріальні активи компанії	Для організацій, що проходять оцінку ринкової капіталізації. Складно виокремити компонент соціального капіталу з усіх нематеріальних активів
Інструмент оцінювання соціального капіталу (Світовий банк)	Профіль громади, опитування домогосподарств, профілі 3-6 ОГС в громаді	Громада: характеристики; активи; солідарність; урядування та ухвалення рішень; інституції; стосунки між ОГС та громадою; мережі; основні служби, трудова міграція; освіта; здоров'я; екологічні проблеми; аграрна сфера; підтримка з боку суспільства. Домогосподарства: характеристики, генограма, структурний та когнітивний соц. капітал. Оцінка оргспроможності та стійкості ОГС.	Грунтовний, детальний та ресурсовитратний механізм (середня вартість реалізації — US\$50,000 — US\$200,000). Містить кількісні та якісні показники
Інтегрований опитувальник для вимірювання соціального капіталу (Світовий банк)	Опитування. Повна та скорочена версія	Групи та організації; довіра та солідарність; колективні дії та співпраця; інформація та комунікація; соціальна згуртованість та інклюзія; уповноваження та політична діяльність	Розроблений для країн, що розвиваються. Дає можливість отримати як загальний показник, так і результати по окремих сферах
Вимірювання соціального капіталу (Офіс нац. статистики Великобританії)	Опитування. Повна та скорочена версія	Соціальна участь; громадська участь; соціальні мережі та соціальна підтримка; взаємність та довіра; погляди на локальну місцевість	Підходить для використання як на національному, так і на локальному рівні. Дозволяє проводити вимірювання або в усіх вимірах, або в одному з них
Дослідження соціального капіталу (Служба статистики Канади)	Опитування	Соціальна участь, залучення та зобов'язання; надання повноважень чи можливостей; сприйняття спільноти; соціальні мережі, соціальна підтримка та взаємодія; довіра, взаємність та згуртованість	Проводиться на національному рівні. В різні роки, в різних опитуваннях робиться акцент на різні сфери.
ВОХ (Лабораторія соціальних досліджень та інновацій «Верф»)	Аналіз даних, опитування, квіз; інтерв'ю з лідерами та мешканцями, дослідницькі прогулянки.	Зв'язок; Діяльність; Співпраця; Вплив; Довіра	Комбінація кількісних та якісних інструментів. Результати у п'яти вимірах соц. капіталу. Крім аналізу за балами можливі аналіз текстів, мапування. Інструменти доступні до використання. Дозволяють виміряти вплив організації на соціальний капітал.
Банк запитань щодо соціального капіталу (Організація економічного співробітництва та розвитку)	Більше 1200 запитань з 50 опитувань у різних країнах	Особисті стосунки між людьми; Підтримка соціальних мереж; Громадське залучення; Норми довіри та співпраці	Можливість підібрати питання, які найбільше підходять для конкретного випадку. Проте це ускладнює порівняння результатів при використанні різних запитань. Дослідники самостійно формують шкалу оцінки запропонованих відповідей.

Таблиця складена авторкою.

1.3. Підходи до можливості нарощення соціального капіталу

Соціальний капітал — явище, яке є неперманентним, змінним, існує у взаємозалежності з багатьма факторами. Як ми вже зазначили в попередніх розділах, одним з факторів, які дослідники вважають ключовим у впливі на соціальний капітал є історичне минуле, попередній досвід співпраці та взаємодії між людьми в громаді\спільноті\регіонів. Актуальним є питання, які фактори впливають на формування соціального капіталу та чи можна свідомо впливати на його розбудову.

Більшість дослідників погоджуються у тому, що соціальний капітал є самовідтворюваним, тобто застосування його складових — довіри, зв'язків — лише сприяє його зміцненню.

Хоча при дослідженні соціального капіталу регіонів Італії Роберт Патнем робив акцент на впливі історичного минулого (традиції горизонтальної взаємодії та об'єднання в асоціації) у розбудові соціального капіталу, в дослідженні Американських суспільств [40] він пропонує своє бачення можливостей відновлення соціального капіталу спільнот: він пропонував працювати одночасно із пропозицією соціальної участі та запитом на ці можливості; формувати нові структури та політики для відновлення соціальної участі. Складовими стратегії відновлення він бачить покращену громадянську освіту у школах, громадсько- та сімейно-орієнтовані практики на роботі, а також, що важливо, використання сектору електронних мас медіа (особливо, Інтернет). Він пропонує розвивати нові види електронних розваг і комунікацій, які сприятимуть громадській участі, підтримувати громадський журналізм, проведення дебатів про місцеві питання чи спільні громадські дослідження місцевої історії.

Френсіс Фукуяма у своїх дослідженнях розглядає можливість впливу на соціальний капітал, його збільшення з боку держави. Він зазначає, що держави можуть одночасно сприяти нарощенню соціального капіталу, і перешкоджати цьому. Так він робить 4 спостереження:

- «У держав немає багатьох очевидних важелів для створення багатьох форм соціального капіталу» [26, с. 10]. Часто соціальний капітал є побічним продуктом релігії, традицій, спільного історичного досвіду, та інші факторів, які лежать поза контролем будь-якого уряду.

- «По-друге, сфера, де уряди, ймовірно, мають найбільшу пряму здатність генерувати соціальний капітал — це освіта» [26, с. 10]. Адже освітні заклади, як початкової і середньої, так і вищої і професійної освіти, передають соціальний капітал у вигляді прийнятих норм та соціальних правил.

- «По-третє, держави опосередковано сприяють створенню соціального капіталу шляхом ефективного забезпечення необхідних суспільних благ, зокрема права власності та громадської безпеки» [26, с. 10]. А де держава не справляється з цією функцією — на заміну їй приходять інші інституції, часто ті, що діють поза законом, як мафія в Італії в умовах взаємовідносин патрон-клієнт або злочинні угруповання в Росії 90-х років. Довіра імовіріше виникатиме в результаті повторюваних взаємодій в суспільстві, де забезпечений рівень безпеки середовища взаємодії, прав власності.

- «По-четверте, держави можуть мати серйозний негативний вплив на соціальний капітал, коли вони починають здійснювати заходи, які краще залишити приватному сектору чи громадянському суспільству» [26, с. 11]. Адже завелике втручання держави у взаємодію своїх громадян може призвести до їх безпорадності, втрати здатності самостійно взаємодіяти, формувати горизонтальні об'єднання, тоді вертикальні зв'язки превалюватимуть над горизонтальними.

Іншими двома джерелами соціального капіталу Фукуяма визначає релігію та, що цікаво, глобалізацію. Релігія історично була одним з основних джерел культури і в найближчому майбутньому Фукуяма бачить десекуляризацію світу як дуже малоімовірну. При цьому не всі прояви релігії призводять до нарощення соціального капіталу: лишаються і ті її форми, що породжують нетерпимість, ненависть та насильство.

Глобалізація ж за Фукуямою є джерелом розвитку соціального капіталу у країнах, що розвиваються. Так «активісти різного роду — від екологів до профспілкових організацій — зараз можуть діяти значно більш транснаціонально, ніж раніше» [26, с. 11].

Спеціаліст з соціального капіталу та організаційної культури Трістан Клерідж виділяє рівні розбудови соціального капіталу. На індивідуальному рівні — через дії та наміри індивіда, на рівні організації — через просування цінностей та норм, сприяння взаємодії членів організації між собою, на рівні суспільства — через соціальні структури. На рівні громад навіть фізичне планування міст та мікрорайонів може впливати на рівень соціального капіталу у громаді, «заохочуючи або ускладнюючи соціальну взаємодію мешканців» [48].

В рамках програми Ініціативи соціального капіталу Світового банку 5 досліджень було присвячено саме процесу зростання чи спаду соціального капіталу та тому, чи можуть на ці процеси впливати дії донорських організацій чи запровадження нових політик.

Одне з досліджень вивчало результати надання допомоги рандомним організаціям громадянського суспільства в Кенії: початковим школам та групам жінок в громадах. Дослідження показало, що у випадку з групами жінок «фінансування мало лише слабкий вплив на формування соціального капіталу, в основному за рахунок поліпшення зв'язків із сторонніми організаціями» [28, с. 16]. У випадку зі школами на результати вплинув спосіб надання цієї допомоги: у школах, що отримали допомогу товарами (підручниками), «повідомили про позитивний вплив на шкільний соціальний капітал, який вимірюється відвідуванням шкільних зборів, але інші форми участі батьків зменшилися» [28, с. 16]. У школах, які натомість отримали фінансову допомогу, «участь збільшилася (головним чином на нарадах, щоб вирішити, як використовувати кошти), але інших ефектів було мало» [28, с.16]. Таким чином, дослідження показало, що чинити вплив на формування соціального капіталу через надання такої короткострокової допомоги досить складно, вплив є обмеженим.

Інше дослідження вивчало організації рівня вищого за спільноту (supra-community) в Болівії, Еквадорі та Перу, які об'єднують в громаді групи на основі спільних політичних, економічних чи культурних інтересів. Ці організації дозволяють у взаємодії виходити за межі чітких груп, будувати зв'язки навіть з досить віддаленими інституціями. В таких організаціях об'єднуючі зв'язки дозволяють розвивати стосунки в групі, в той час як мостові або пов'язуючі розвивати зв'язки між групами та організаціями. Такі зовнішні зв'язки між групами є важливими для впливу на соціальний капітал з боку третіх сторін (у тому числі донорських структур). Дослідження показало, що організації із більшим соціальним капіталом «сприяли більш інклюзивним формам муніципального управління, сприяли розбудові місцевого переговорного потенціалу та зв'язків із ринків товарів, а в деяких випадках сприяли культурній активізації» [28, с.16]. Також дослідження показало, що зовнішня підтримка таких федерацій сприятиме розбудові соціального капіталу. При цьому важливо підтримувати одночасно внутрішній потенціал організацій та їх зв'язок із іншими акторами (організаціями, урядом тощо), будуючи платформу міжсекторальної співпраці.

Дослідження соціального капіталу в контексті відновлення районів видобутку вугілля в Індії [39]. виявило критичну роль у цьому відновленні взаємодій різних форм соціального капіталу: капіталу в сім'ї, в сусідстві., всередині спільноти та між спільнотами), які можуть при взаємодії чинити як позитивний, так і негативний вплив. Дослідження показало, що соціальний капітал не є однаковим всередині громади: деякі групи можуть бути більш виключеними, ніж інші. І, хоч зовнішні агенти і можуть сприяти розвитку соціального капіталу, небезпекою стає ситуація залежності від цих агентів. Так, важливо розвивати малі групи всередині спільноти, стимулювати їх до співпраці між собою та розвитку горизонтальних зв'язків, також підтримуючи і вертикальні зв'язки із державними чи приватними організаціями. Тож треті сторони можуть підтримувати цей процес, але з баченням того, що за якийсь час вийдуть з нього.

Ще два дослідження програми Ініціатива соціального капіталу вивчали капітал на макрорівні, а саме — його здатність впливати на сприяння чи запобігання політичних конфліктів чи змін. Одне дослідження вивчало відновлення зруйнованого соціального капіталу після геноцидів в Руанді та Камбоджі [16]. Основою дослідження стала різниця між поєднуючим та мостовим соціальним капіталом, тобто його горизонтальним (пропонується вимірювати показниками довіри та перехресних мереж) та вертикальним аспектами (пропонується вимірювати такими чинниками, як проникнення держави та ринку на місцевому рівні). «Високий рівень соціальної згуртованості виникає там, де вертикальний соціальний капітал є сильним, що відображається у відкритих, підзвітних відносинах між державою та окремими людьми та громадами, та там, де переважає мостовий соціальний капітал» [28, с. 18]. Дослідження визначає, що такі спільноти будуть більшою мірою схильні дотримуватися законів, матимуть менш корумпований уряд, більш відкриті ЗМІ. Слабкі ж вертикальні зв'язки разом з сильними горизонтальними (родина, етнічна чи релігійна група) призведуть до нижчої соціальної згуртованості. Дослідження показує, що в Камбоджі під час війни лишився лише поєднуючий капітал, зв'язки в сім'ях (для забезпечення виживання), після ж конфлікту почалося певне відновлення асоціацій. В Руанді ж поєднуючий соціальний капітал в сім'ях був критичним для виживання, у той же час досить сильний соціальний капітал, що сформувався в рамках екстремізму народності хуту проти інших етнічних груп призвів до збільшення кількості жертв. Асоціації, які існували до конфлікту, і які мали б продукувати мостовий капітал виявилися недостатньо інклюзивними, аби надавати протидію політиці ненависті під час конфлікту.

П'яте дослідження вивчає проблеми, з якими стикаються держави Африки на південь від Сахари, коли намагаються вирішити етнічні питання, встановлюючи відповідні структури управління [29]. Вивчаючи питання етнічності, дослідники визначають, що вона одночасно і сприяє співпраці, і може ставати загрозою. Але воно показує, що як тільки частка представників одного

етносу збільшується, в країні зростає загроза протестів (хоча загроза насильства падає).

Ці дослідження показують, що, по-перше, соціальний капітал можна досить швидко знищити та досить складно відбудувати. Це відновлення потребує значних ресурсів (часу, зусиль). Соціальний капітал — це такий же капітал, як й інші його типи. Поєднуючий соціальний капітал, особливо зважаючи на етнічні ознаки, може призвести до неоднозначних наслідків: це і механізм виживання в моменти економічних потрясінь, і один з сприятливих чинників розвитку насильства та конфліктів. Впливати на розбудову соціального капіталу третім сторонам досить складно. Підходи, використані у дослідженні, показали, що найбільш ефективним стали розбудови мостового капіталу, особливо в чітко визначених структурних умовах (таких як організації, що працюють над рівнем громади). Ці організації — перспективні джерела розбудови соціального капіталу. Локальні організації важливі для добробуту громади, проте їх вплив обмежений. Організації, які ж виступають парасолькою для організацій на рівні громади, що дозволяє їм акумулювати ресурси, сили, вести комунікацію з органами урядування, це ті організації — підтримка яких є найперспективнішою у розбудові соціального капіталу. Зовнішнє втручання може стимулювати такий тип організації і тим самим приносити переваги громадам та їх членів. Робота з реформою урядування, запровадженням нових політик, також може сприяти розвитку соціального капіталу.

Таким чином, на соціальний капітал впливає багато факторів: історичне минуле, традиції, релігія, цінності, глобалізація, економічний рівень, етнічна однорідність чи неоднорідність, соціальні, правові та політичні системи, містобудування, роль громадянського суспільства, цифрові технології. Вплив на соціальний капітал держава, наприклад, цілеспрямовано може чинити через сферу освіти, забезпечення права власності та громадської безпеки, простору дій для приватного та громадського секторів. Роль у розбудові соціального капіталу грає підтримка нових типів комунікації (діджитал), громадського журналізму, запровадження громадсько-сімейно-орієнтованих практик на роботі, місцевих

дебатів чи, наприклад, локальних історичних досліджень. В аспекті ж впливу проектів міжнародної технічної допомоги або грантової підтримки місцевих організацій практика показала, що найбільше розбудові соціального капіталу сприяє підтримка «парасолькових» організацій на рівні громади.

РОЗДІЛ 2

ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДИ СІЛ ВІТА-ПОШТОВА І ЮРІВКА

2.1. Світова практика застосування інструментів вимірювання соціального капіталу

Перші дослідження соціального капіталу застосовував Роберт Патнем в різних регіонах Італії при дослідженні ефективності урядування в різних регіонах, аби виявити кореляцію між ними. На той час це було ще не повноцінне оцінювання соціального капіталу, а оцінювання громадянськості життя в регіонах. Для порівняння Патнем спробував дослідити громадянську активність в Італії у 19 сторіччі, Р. Патнем спирається на такі кількісні показники : «членство у товариствах взаємодопомоги; членство у кооперативах; сила масових партій; участь у відносно відкритих виборах (до того, як фашизм встановив авторитаризм); тривалість існування місцевих об'єднань» [8, с. 181]. Результати показали майже повну кореляцію між рівнем громадянської активності у кінці 19 — початку 20 століття та при проведенню дослідження у 1970-ті — 1990-ті роки: « $r=0,93$ » [8, с. 183]. У 1970 — 1990-ті для аналізу рівня громадянського життя використовувалися результати проведених опитувань, що стосувалися голосуванням за партійними списками, участю у референдумах, щоденним читанням газет та наявністю спортивних і культурних товариств в різні терміни у часовий проміжок між 1953 та 1981 роками.

Завдяки отриманим результатам дослідження, Патнем відкрив кореляцію між характером громадського життя регіонів, «громадянськістю» громади та рівнем інституційної ефективності урядів. На основі виведених індексів громадянської спільноти він проводить і наступні кореляції: у регіонах з нижчим індексом громадянської спільноти мешканці частіше звертаються до політиків (аби вирішити питання особистого характеру) [8, с. 124], а самі ж представники регіональної політичної еліти мають значно вищий рівень освіти (при тому, що

в різних регіонах рівні освіти населення схожі), що свідчить про те, що вони походять «із куди тоншої верстви соціальної ієрархії» [8, с. 127]. Регіони ж з вищим рівнем громадянської свідомості відзначаються більшою готовністю політичних лідерів йти на компроміси [8, с. 132] та більшим індексом підтримки політичної рівності [8, с. 129]. При цьому громадяни громадянськи свідомих регіонів «активні внаслідок цікавості до суспільно-важливих проблем, а не втягнутості в мережу відносин патрон-клієнт» [8, с. 143]. Будучи переконаними у тому, що й інші мешканці дотримуватимуться закону, вони підтримують довіру. Ці регіони характеризуються горизонтальністю, а не ієрархічністю суспільно-політичних зав'язків.

Використовуючи прогнозування, Р. Патнем також показав, що соціально—економічний розвиток з часом не впливає на громадську активність. Навпаки, громадська активність впливає з часом на соціально-економічний розвиток. При цьому на інституційну ефективність урядування впливає переважно громадянська активність (вплив соціально-економічного розвитку дуже незначний) [8, с. 191].

При дослідженні індексу соціального капіталу Американських громад Патнем використав дані інших досліджень, взяті з 3 незалежних архівів опитувань та трьох різних державних агенцій, серед яких, наприклад, Загальне соціальне опитування чи архівні дані Роперського центру досліджень громадської думки в Університеті Корнелла.

У дослідженні Патнем вказує на зв'язок між соціальним капіталом та економічною успішністю, успішністю у навчанні, безпекою сусідств, справедливим оподаткуванням, демократичною чуйністю, чесності та навіть щастю і здоров'ю. На основі отриманих результатів він шукає причин падіння соціального капіталу та шляхів його нарощення.

Розробляючи інструмент вимірювання соціального капіталу, Служба статистики Великобританії тестово застосовувало його на 5 фокус-групах [42, с. 9]: люди, які живуть в містах та представляють різні вікові та етнічні групи; люди, які живуть у селах та представляють різні вікові та етнічні групи;

темношкірі міські жителі різних вікових груп; азіатські міські жителі різних вікових груп; молоді люди віком 16-24, які живуть у містах та представляють різні етнічні групи. Після цього питання були скореговані, пілотна версія опитувальника запропонована фокус-групі. Вже наступне тестування показало, що найважче виміру піддавався концепт «активно залучення», адже він має багато інтерпретацій. Також виявилось, що досить складно виміряти мостовий капітал, тому питання, що стосувалися цього типу капіталу, були прибрані з опитувальника. Питання ж про друзів з різних етнічних груп, хоч і здалися опитуваним неважливими та некоректними, були залишені в опитуванні.

Ці питання були поставлені під час Загального опитування домогосподарств у Великобританії у 2004/05. В процесі дослідження стало зрозуміло, що молодь 16-24 років за кількісними показниками має значно нижчий рівень соціального капіталу, ніж старше покоління. Разом з тим, якісні показники продемонстрували вищий рівень соціального капіталу, ніж кількісні. Постало питання, чи такі показники пов'язані зі справді низькою залученістю молоді до життя громади, участі у виборах та ін., чи інструменти вимірювання не змогли відобразити їх участі\взаємодій. Питання були адаптовані, проведено додаткове дослідження, яке у порівнянні показало, що молоді люди більш схильні до неформальних активностей та мереж, ніж люди 25+ років та меншою мірою беруть участь в соціальних, громадських, волонтерських активностях чи виборах [22, с. 23].

Служба статистики Канади проводила вимірювання соціального капіталу в рамках загальних досліджень з акцентами на різні питання: Зокрема, у 2003 в Канаді провели Загальне соціальне опитування — Соціальне залучення [27], у 2008 — Загальне соціальне опитування — Соціальні мережі [52], а у 2013 — Загальне соціальне опитування — Соціальна ідентичність [51].

Інструмент Оцінювання Соціального Капіталу Світового банку, який складається з кількісних та якісних інструментів вимірювання, що мають бути адаптовані для кожного конкретного дослідження, проводиться на рівнях домогосподарств, громад та організацій. Таким чином, вимірювання

здійснюється на мікро— та мезорівнях. Він є достатньо ресурсовитратним: в середньому коштує від US\$50,000 до US\$200,000, потребує до 3-4 місяців для проведення, має своє програмне забезпечення [13].

В рамках програми Ініціатива соціального капіталу було проведено шість досліджень, які вивчали саме вплив соціального капіталу на розвиток на мікро та мезорівнях. Дослідники визначили, що небезпечно використовувати для аналізу лише кількісні інструменти, не доповнюючи їх прикладами, антропологічними чи соціологічними. Важливо урізноманітнити методологічні підходи. Тому велика увага в дослідження приділяється саме кейсам, які, хоч і лишають відкрити питання валідності висновків, дозволяють визначити причинно-наслідкові зв'язки та побачити ширшу картину.

Дослідники, які вивчали вирішення проблеми управління вододілами фермерами Індії, розробили індекс соціального капіталу («неформальні мережі, встановлені ролі, солідарність, взаємна довіра» [28, с. 11]). Вони довели значну позитивну кореляцію цього індексу (разом з політичною конкуренцією та грамотністю) для управління вододілом. Дослідження показало взаємопідсилюючу роль структурного і когнітивного капіталу (віра у важливість участі підкріплена нормами).

Інше дослідження роботи торговців на Мадагаскарі показало, як когнітивний капітал (довіра на основі міжособистісних стосунків) дозволяє збільшити доходи від торгівлі.

Дослідження успіхів розвитку сільського господарства в Малі так само показало важливість когнітивного соціального капіталу (довіри). Крім того, воно підтвердило важливість існування попередньої соціальної згуртованості. Дослідження дозволило визначити, що «проекти розвитку не повинні бути розроблені універсально для усіх громад, але мають бути адаптованими до різних рівнів існуючого соціального капіталу» [28, с. 12].

Ще два проекти досліджували роль соціального капіталу у наданні послуг в громаді, а саме — постачанні води та збору сміття. У громадах з високим рівнем соціального капіталу участь домогосподарств була більшою, існували

реальні моніторингові інструменти — спільна робота, взаємодія були вже звичними.

Ще одне дослідження вивчало роль соціального капіталу громаді в компенсації невдач центрального уряду на прикладі Росії, де «трапляються організаційні збої в бюрократичному наданні неринкових товарів та послуг, таких як безпека, житло, освіта, здоров'я» [28, с. 13]. Тож більшість домогосподарств знаходить альтернативні шляхи отримати ці послуги через неформальні мережі (ці мережі — як механізм виживання).

Відповідно до досліджень Світового банку, ідеальною моделлю вимірювання соціального капіталу була б та, яка одразу включала б усі 4 його виміри: макро та мікрорівні, структурний та когнітивний соціальний капітал. На практиці ж більшість досліджень охоплювала лише кілька з них. Найбільший прогрес було досягнуто в вимірюванні впливу структурного соціального капіталу на мікрорівні. Найменше — у вимірюванні когнітивного капіталу на макрорівні. Одним з висновків дослідження стало те, що, не дивлячись на складність поняття соціального капіталу, його можливо виміряти.

Пізніше Світовим банком був запропонований ще один емпіричний інструмент для вимірювання соціального капіталу — Інтегрований опитувальник для вимірювання соціального капіталу, розроблений спеціально для застосування в країнах, що розвиваються. Цей інструмент було тестово застосовано в Нігерії та в Албанії (розробники наголошують на важливості адаптації інструменту).

Цей інструмент розроблений для застосування дослідниками, розробниками національних програм та стратегій, евалюаторами та менеджерами програм та проєктів. Це інструмент не для дослідників-початківців, які хотіли б його застосувати для вимірювання соціального капіталу у своїй громаді, адже він «передбачає ґрунтовне розуміння методів соціальних досліджень в цілому та інструментів дослідження, зокрема, а також ознайомлення з ядром теми та дискусії в літературі про соціальний капітал» [20, с. 10].

Інструмент розрахований на опитування домогосподарств та вимірювання соціального капіталу на мікрорівні.

Дослідження в Нігерії та Албанії у 2002 році були тестовими. Албанія була обрана тому, що була одним з небагатьох кейсів у Східній Європі чи Середній Азії, який підходив для застосування цього інструменту, Нігерія ж в умовах складності країни дозволяла тестувати різні контексти. Нігерія виявила, наприклад, що домогосподарства в цій країні належать до більшої кількості груп (аж 50) у порівнянні з іншими країнами. Тому у дослідженні було прийнято рішення скоротити перелік можливих груп та поставити задачу вибрати одну, яка найбільше відповідає інтересам. Це ж дослідження в Албанії показало потребу додати додаткові категорії груп яке, наприклад, «фіс» [20, с. 15] особливу форму сімейної мережі, яка є дуже важливою в Албанському суспільстві.

Основними висновками тестового дослідження стало те, що с 30 вкрай важливо витратити час та зусилля на визначення методу, яким обиратимуться господарства для проведення дослідження, важливо враховувати специфіку перекладу питань на мову опитуваних, важливо адаптувати питання під локальний контекст (наприклад, питання про те, як часто люди зустрічаються поза домом за їжею\напоями було контраверсійно сприйнято в Нігерії через те, що люди не мали б вживати алкоголь за релігійними правилами), найскладнішими для розуміння були питання про уповноваження (емпауермент) та контроль над власним життям [20].

Польський механізм для вимірювання соціального капіталу — набір інструментів BOX [18] — вирізняється своєю адаптивністю та доступністю у самостійному використанні для організації. У 2014 — 2017 роках його застосували ряд польських організацій, наприклад, Фондація Місцевий фонд землі Білгорай (використали метод дослідницьких прогулянок та опитування), Асоціація Варка (методи аналізу існуючих даних, інтерв'ю з місцевими мешканцями та вікторина), Центр сприяння підприємницькій діяльності в

Сандомежі (методи аналізу існуючих даних, вікторина та дослідницькі прогулянки). Це дозволило далі вдосконалити інструментарій.

В Україні в межах проекту Проект «Інструменти дослідження суспільного капіталу для України» у рамках проекту Global Challenges Local Solutions, фінансованого з ресурсів Польсько-американського Фонду Свободи у рамках програми РІТА — Зміни в регіоні інструмент було частково використано для вимірювання соціального капіталу Червонограда. З цим працювала Фундація розвитку Червонограда за підтримки Фундації Місцевий фонд землі Білгорай. В рамках спільного проекту інструменти ВОХ частково переклали на українську та застосували в громаді Червонограда. Організація використала такі інструменти: інтерв'ю з місцевими лідерами (мер, представник бізнесу, представник палацу культури, священник), опитування (квіз) та дослідні прогулянки. Порівнявши застосування цих трьох інструментів, команда Фундації розвитку Червонограда особливо відзначила опитування (як метод, для проведення якого потрібно найменше ресурсів — його проводять прямо на заходах, і який цікавий самим респондентам, які рахують власні бали і визначають свої категорії) і прогулянки (як новий, незвичний для мешканців громади метод; прогулянки проводили з трьома групами, розділив їх за віком: з молоддю, з мешканцями громади середнього віку та з мешканцями старшого віку).

Команда організації не проводила загального підсумовування вимірювання соціального капіталу в громаді, але завдяки цим інструментам побачила потребу і реалізувала 2 проекти. Дослідні прогулянки показали, що молодь міста недостатньо добре орієнтується в найстарішій частині міста та недостатньо мало знає про його історію, культурну спадщину. Команда організації провела Дні Європейської Спадщини (екскурсії, події в музеях та галереях, лекції та виступи), до проведення яких залучили і місцеві бізнеси (магазин, ресторани, кафе), а також розробила туристичний маршрут містом із QR-кодами біля туристичних історичних місць. Так організація розвинула окремий напрям своєї роботи — зміцнення туристичного потенціалу громади. Крім того, команда

окремо виділила інструмент проведення інтерв'ю з лідерами громади, адже це дало організації важливе розуміння, хто як бачить ситуацію в громаді, дозволило налагодити контакт.

Також в Україні дослідниця Юлія Серeda [11] запропонувала аналіз соціального капіталу на основі даних Європейського соціального дослідження. Основними факторами дослідження є довіра до людей, довіра до інституцій, громадська участь, неформальні комунікації та задоволеність роботою соціальних інститутів.

Дослідник Олег Демків [6], посилаючись на умови державного монополізму в Україні, наголошує на важливості врахування при проведенні досліджень соціального капіталу ролі державних інституцій як генератора соціального капіталу.

Економіст Вадим Новіков пропонує модель вимірювання соціального капіталу в Україні [12] на основі наявних даних: рівня довіри в суспільстві, рівня злочинності, рівня довіри до влади.

У 2017 році Одеський інститут соціальних технологій разом з Всеукраїнською асоціацією сприяння самоорганізації населення за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» провели Дослідження стану соціального капіталу у громадах України [1] та умов для його формування і розвитку в 25 регіонах України, використовуючи кількісні (аналіз наявних даних, соціальних мереж) та якісні інструменти (наприклад, інтерв'ю, аналіз регіональних нормативно—правових актів та програм розвитку громадянського суспільства щодо створення ними умов для розвитку соціального капіталу, відповідей на інформаційні запити).

Таким чином, при застосування механізмів дослідження соціального капіталу у світі важливим є підбір інструментів та їх адаптація під кожну окрему громаді. В Україні дослідження соціального капіталу проводилися або через аналіз наявних даних, або через проведення опитувань в аспектах довіри, громадської участі, неформальних комунікацій та оцінки роботи соціальних

інститутів. Для вимірювання соціального капіталу громади тестово були застосовані інструменти ВОХ, проте оцінка не була доведена до кінця.

2.2. Застосування інструментів вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка

Для тестового проведення вимірювання соціального капіталу нами було обрано громаду сіл Віта-Поштова та Юрівка. З 2014 року цій громаді працює фонд громади — громадська організація «Єдність громади — заможне село». Наразі триває процес створення об'єднаної територіальної громади — об'єднання сіл Віта-Поштова та Юрівка з, імовірно, селом Гатне. Після створення ОТГ організація планує вийти на новий рівень роботи, та працювати вже на ширшій території. Організація працює як фонд, акумулюючи ресурси для розвитку громади. «Єдність громади» бере участь у програмі ІСАР «Єднання» Школа фондів громад, мета якої — розвивати активність в громадах локальну філантропію через навчання та підтримку фондів громад (в тому числі через мечінг гранти).

Для проведення дослідження за основу нами було взято набір польських інструментів ВОХ. Якісні інструменти: дослідна прогулянка та інтерв'ю з лідерами громади, а також кількісний інструмент — опитування-квіз для вимірювання соціального капіталу у таких сферах як зв'язок, діяльність, співпраця, вплив, довіра.

Відповідно до методології, для проведення інтерв'ю були запрошені лідери громади з різних сфер (від місцевої влади та громадських формувань до громадських об'єднань та сфери культури) та різних частин громади. Із лідерами громади були проведені годинні-півтора годинні інтерв'ю, які містили питання, що стосувалися п'яти вимірів соціального капіталу. Наприклад, у вимірі зв'язків сценарій інтерв'ю включає питання щодо прив'язаності мешканців до своєї громади, її сильних та слабких сторін, процесу інтеграції нових мешканців до громади та порад тим, хто нещодавно переїхав, конфліктів у громаді, наявності

лідерів думок, джерел розповсюдження інформації, ситуації з безпекою, рівня знайомства та відкритості людей до нових контактів, збереження загальнодоступних просторів. У вимірі активності питання інтерв'ю стосувалися того, як мешканці проводять вільний час, чи є у громаді місця для того, аби вони вони зібралися разом, заходів у громаді, які б об'єднували усіх мешканців, готовності мешканців працювати на користь своєї громади та місць, створених за спільної ініціативи, діяльності місцевих організацій громадянського суспільства. Для оцінки рівня співпраці у громаді сценарій інтерв'ю включає питання про взаємодію між мешканцями, між установами та організаціями громадянського суспільства, про спроможність мешканців організувати власну акцію та отримати допомогу від інших мешканців чи місцевого самоврядування. Аспект довіри досліджується через питання про довіру мешканців один до одного, до місцевої влади, довіри між державними установами та організаціями громадянського суспільства та те, як така довіра чи її відсутність впливає на життя громади. В аспекті впливу інтерв'ю включає питання про найбільш авторитетних мешканців, організації чи установи, ставлення місцевої влади до мешканців та можливості мешканців впливати на прийняття рішень, їх зацікавленості у справах громади.

Методологія дає три варіанти оцінки отриманих результатів. По-перше, оцінка рівня соціального капіталу у кожному з п'яти вимірів за десятибальною шкалою. На основі відповідей респондентів пропонується оцінити кожен з вимірів соціального капіталу. Перелічені показники доступні у Додатках. За польською методологією було запропоновано оцінювати кожен з показників в 0 чи 1 бал. Проте у нашому дослідженні нам було також введено усереднену оцінку — 0,5 балів. Вона використовувалася у випадках, коли критерії оцінки були радикальними, без проміжного варіанту (наприклад, при вимірюванні рівня активності у випадку, якщо співрозмовник згадував серед улюблених занять мешканців щонайменше три, пов'язаних із взаємодією з іншими мешканцями, цей аспект пропонувалося оцінити в 1 бал, а якщо не згадував форми дозвілля, пов'язаної зі взаємодією з іншими — у 0 балів). У таких випадках, якщо,

наприклад, співрозмовник давав проміжну відповідь, використовувалася середня оцінка у 0,5 балів. Ця ж посередня оцінка використовувалася у випадках, коли співрозмовник не давав чіткої позитивної чи негативної відповіді. Оцінка за кожним з критеріїв для кожного зі співрозмовників була переведена у відповідність 10-бальній шкалі.

Також під час проведення вимірювання та оцінки нами були додані чи прибрані окремі пункти оцінки соціального капіталу у кількох вимірах. У вимірі безпеки критерій «Співрозмовник вважає свою громаду досить безпечним місцем» нами було розділено на 2 критерії: безпечні з точки зору особистої безпеки та з точки зору безпеки майна. Це було виправдано тим, що у інтерв'ю усі співрозмовники розділяли безпеку майна та особисту безпеку. Найчастішим аргументом стало те, що невеликі приміські громади (як села Віта-Поштова та Юрівка) страждають від пограбувань будинків, які проводяться не місцевими мешканцями, не членами громади, а зовнішніми злочинними угрупованнями. Також у вимірі вплив ми прибрати один з критеріїв оцінки, а саме — «співрозмовник визнає іншого жителя своєї громади авторитетом», оскільки інший критерій цього ж виміру, перекриває його, а сценарій інтерв'ю підштовхує для того, аби перелічувати активних лідерів громади (не себе).

Другим варіантом оцінки результатів інтерв'ю пропонується порівняння відповідей респондентів-лідерів різних сфер громадського життя та одні й ті самі питання. Наявність стенограм інтерв'ю є важливою для уможливлення такого аналізу.

Третім можливим способом аналізу є аналіз текстів з відповідями респондентів та підрахунок унікальних слів, вживаних найчастіше, оформлення їх у хмару зі слів. Зі списку найбільш часто використовуваних слів нами було вирішено обрати іменники, прикметники, дієслова, дієприслівники, дієприкметники та прислівники та створити хмару зі слів, використовуючи онлайн-сервіси.

Другим інструментом, застосованим для дослідження, стали дослідницькі прогулянки. Вони дозволяють проаналізувати наявність на території громади

явищ, які свідчили б про відсутність\присутність соціального капіталу, побачити місце очима різних його мешканців, виділити місця, які або можуть слугувати прикладом, або навпаки потребують додаткової уваги. За методологією, для більшої об'єктивності результатів дослідження до інструменту можуть залучатися декілька груп мешканців різного віку. Бажано, аби учасники були мало знайомі між собою (в нашому випадку у зв'язку з тим, що зустрічі проводилися на базі бібліотек та приміщення фонду громади, ці умови не були дотримані, оскільки мешканці, які приходять у ці місця, переважно знайомі один з одним) та проживали у різних частинах громади. Для проведення дослідження нами були сформовані групи: молодь (відповідно до законодавства України — до 35 років (хоча фактично участь у зустрічі брала молодь віком до 25 років), середній вік (35-60 років), старший вік (від 60 років), кожна з яких включала 4-7 осіб.

Оскільки основні місця\активність у громаді зосереджені в центральних частинах сіл Віта-Поштова та Юрівка, для дослідження нами була взята відразу уся територія громади.

Робота із групами проводиться у два етапи. На першому етапі в обумовлений час група зустрічається для обговорення території, різних місць в громаді. Методологією пропонується перелік питань, сценарій обговорення цих місць. Так обговорення включає питання про місця тотожності, зокрема, про те, які місця у громаді учасники радили б побачити туристам, особливість цих місць. Блок питань про доглянуті місця включає питання про місця, які свідчили б, що мешканці дбають про свою громаду, та те, хто саме дбає про них. Під час зустрічі обговорюються і найбільш занедбані місця, те, що свідчить про їх занедбаність. Небезпечні місця громади обговорюються через питання про місця, яких варто уникати новим мешканцям чи взагалі мешканцям громади. Групою також обговорюються місця зустрічей, де мешканці могли б збиратися, спілкуватися з іншими мешканцями громади, проводити там час, а також те, які групи мешканців відвідують ці місця. Також ставляться питання про місця суспільної активності — місця, що свідчили б про здатність мешканців робити щось для

спільного блага, те, за чиєї ініціативи вони виникли та хто користується ними. Усі обговорювані місця наносяться на карту, позначаються різними кольорами, аби пізніше їх можна було звести в електронну карту та визначити місця, що потребують особливої уваги.

Після обговорення та позначення місць у пропонованих категоріях, за методологією учасникам пропонується скласти маршрут, який тривав би близько години та включав по одному місцю з кожної категорії. Учасники зустрічаються для проведення прогулянки та продовжують обговорення визначених місць за пропонованим сценарієм. У зв'язку з погодними умовами, у нашому дослідженні не усі групи учасників були готові до прогулянок, тому їм було запропоновано другий варіант — складання та обговорення місць маршруту також у приміщенні. Обговорення місць маршруту під час прогулянки включає питання про п'ять категорій місць.

Відповіді учасників дослідження оцінюються за наступними критеріями: відповіді про місця тотожності оцінюються за 4 критеріями, про доглянуті та занедбані місця — за 5 критеріями, небезпечні місця за 4 критеріями, про місця зустрічей за 3 критеріями, про місця суспільної активності — за 3 критеріями, загальна оцінка ставлення влади та мешканців до простору — за 5 критеріями. За методологією кожен з критеріїв пропонується оцінювати у 1 чи 0 балів, проте у дослідженні нами було введено додаткову оцінку — 0,5 балів. Оскільки у відповідях учасники обговорень або виділяли, що 50% мешканців підпадає під певний критерій, а 50% під інший. Так само учасники іноді мали контраверсійні позиції, або ж змінювали власну точку зору протягом обговорення. У цих випадках застосовувався бал оцінки 0,5 балів.

Перелічені критерії використовуються для оцінки соціального у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра, вплив за десятибальною шкалою. Складається загальна діаграма з порівнянням оцінки цих сфер різними групами респондентів. Також порівнюються відповіді різних респондентів, різних груп на одні й ті ж самі питання, ведеться аналіз відповідей. Ще один аспект аналізу отриманих результатів — створення електронної карти громади із нанесенням

визначених місць для того, аби візуалізувати простір, місця, які заслуговують найбільшої уваги.

Для більшої об'єктивності якісні інструменти вимірювання було доповнено кількісним. Оскільки наразі фонд громади немає спроможності для проведення повноцінного опитування за підготовленою вибіркою у 400 респондентів, було обрано та адаптовано інструмент опитування-квіз. Цей інструмент, хоч і не відображає позицій усієї громади, дозволяє у спрощеній формі провести опитування та разом з тим певною мірою вплинути на самосвідомість респондентів. За методологією, опитування проводиться серед бенефіціарів проекту чи діяльності організації. Для порівняння результатів воно може проводитися регулярно, або ж серед тих, хто вже давно є бенефіціарами проекту та тих, хто став ними недавно. Запропонована механізмом ВОХ анкета складається з 25 питань у сферах зв'язків, активності, співпраці, довіри та впливу — по 5 питань для кожного виміру. Після проведення опитування учасникам пропонується поррахувати отримані за питання бали та в залежності від їх суми визначити свою роль у громаді — громадській діяч, активіст, пасивний громадянин чи індивідуаліст. Після проведення тестового опитування та консультацій з представниками фонду громади, головним відгуком про анкету стала завелика кількість питань та неготовність респондентів відповідати на них усі. Тому анкету було скорочено до 15 питань: по 3 питання для кожного з вимірів соціального капіталу. Питання обиралися в консультаціях з фондом громади для того, аби залишити найкориснішу для організації інформацію. Опитування було оформлено у гугл-формі та поширено онлайн серед мешканців громади. Результати, переведені у десятибальну шкалу, відобразили рівень соціального капіталу у п'яти вже зазначених вимірах.

Таким чином, для проведення дослідження соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка нами було обрано та адаптовано три інструменти: інтерв'ю з лідерами громади, дослідницькі прогулянки та опитування-квіз.

2.3. Результати дослідження соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка

Для застосування першого інструменту, інтерв'ю з лідерами громади, були запрошені лідери різних сфер життя у Віті-Поштовій та Юрівці, а саме: представник місцевої влади, представник сфери охорони безпеки (представник військових органів та громадських формувань), два представники організацій громадянського суспільства, які працюють на різних територіях громади, а також представниця сфери культури — моральний авторитет громади. Інтерв'ю були проведені протягом грудня 2019 року.

Результат вимірювання соціального капіталу громади за 5 показниками за результатами п'яти проведених інтерв'ю з лідерами громади представлено у Таблиці 2.1 (максимальна сума можливих балів — 10 балів).

Таблиця 2.1

Результати вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведених інтерв'ю з п'ятьма лідерами громади

Результати					
	Зв'язки	Активність	Співпраця	Довіра	Вплив
Загальні результати	7,6	8,5	6,0	6,8	8,4
№ респондента					
1	8,7	10,0	7,1	8,8	9,3
2	8,0	8,8	5,7	10,0	9,3
3	6,7	5,6	5,0	2,5	9,3
4	7,0	9,4	5,0	7,5	9,3
5	7,7	8,8	7,1	5,0	5,0

Таблицю заповнено авторкою за шаблоном BOX [18].

Ці результати дослідження представлені і на діаграмі на Рисунку 2.1, демонструючи визначений рівень соціального капіталу за десятибальною шкалою у кожному з п'яти вимірів.

Рис. 2.1. Результати вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведених інтерв'ю з п'ятьма лідерами громади. Створено авторкою за шаблоном BOX [18]

Проведенні інтерв'ю показали, що, лідери громади взаємодіють один з одним, свідомі ініціатив один одного. Хоча села Віта-Поштова, Юрівка та садовий кооператив у Юрівці об'єднані в одну громаду, мають одну селищну раду, усі місцеві лідери відмічали відмінності між цими частинами громади. Також усі співрозмовники на початку інтерв'ю зазначали, чи вони є корінними мешканцями, чи приїжджими.

Результати використання інструменту показали, що найбільш високим загальний бал є у вимірі активності. Респонденти переважно зазначали, що мешканці громади готові діяти на її благо (хоча й не всі). У якості прикладів наводили ініціативи мешканців, місця, вже створені завдяки цій ініціативі або ті, що знаходяться в процесі розробки: парки та дитячі майданчики (створені за участі громадських організацій), стадіон (створений меценатами), спільні ініціативи з прибирання та ін. Особливо виділили ініціативи громадських організацій. Перелічуючи найбільш активні групи мешканців, опитувані згадували ГО «Єдність громади — заможне село», ГО «Сіверка», ГО «Шлях разом», ГО «Вітянський клуб риболовів та мисливців», а також згадали ряд організацій «однієї особи».

Усі без виключення співрозмовники в інтерв'ю згадували проведення у громаді спільних свят (від дня громади до Нового року чи Великодня, реконструкції на 9 травня), під час яких зустрічається більшість мешканців громади.

Оцінюючи активності мешканців, те, як вони проводять вільний час, частина респондентів згадала активності, пов'язані з контактами з іншими мешканцями. Більшість назвали місця, де можуть зустрітися мешканці. Це були переважно стадіон, клуб села Віта-Поштова, бібліотеки, озеро та спортивні майданчики, двоє респондентів згадали кафе та ресторани. Частина ж зазначила, що таких місць у громаді бракує.

Наступним за оцінкою став вимір впливу. Респонденти назвали лідерів своєї громади, найактивніші громадські об'єднання та установи. За виключенням одного респондента, усі зазначили, що місцева влада рахується з голосом мешканців (зокрема, мешканці можуть впливати через особисті, групові, публічні звернення, громадські слухання), у якості прикладу, коли мешканці вплинули на рішення місцевої влади більшість наводила приклад ситуації з багатоповерхівками, коли в результаті переговорів було домовлено обмежити висотність забудови, облаштувати парки. При цьому рівень зацікавленості мешканців у тому, що відбувається у громаді, респонденти оцінили достатньо посередньо.

Вимір зв'язків показав, що співрозмовники вважають мешканців прив'язаними до свого місця. Хоча деякі виділяють, що ті, хто переїхав, можуть бути не настільки прив'язаними. 4 з 5 співрозмовників визначили позитивні характеристики, якими громада відрізняється від інших. Частина респондентів назвала згуртованість сильною стороною громади. Іншими сильними сторонами визначили повагу до історії, місцеві традиції, географічне розташування, рельєф та ліси.

Серед слабких сторін одним респондентом були названі незгуртованість (з референсом до мешканців, які переїхали в громаду), людську ліню, транзитне розташування громади під Києвом, малий бюджет, відсутність централізованих

водогону та каналізації, міське кладовище на території громади. Інший респондент зазначив певну пересторогу, з якою корінні мешканці ставляться до тих, хто переїхав. Проте деякі зазначали, що вже поборили цей етап, «боротьба вже не така ярко виражена».

Не дивлячись на те, що більшість респондентів вважає інтеграцію нових мешканців в громаду досить простою, майже усі вони в «порадах» новоприбулим мешканцям давали скоріше попередження про дотримання правил: «бути людиною», «не задирати носа», «приходити без викликів», «сприймати наші традиції, закони установки», «не шкодити».

Хоча респонденти називали громаду більш-менш неконфліктною, Перелічуючи конфлікти, вони давали широкий перелік побутових конфліктів: різні позиції мешканців щодо спалення листя, опалення дровами, забруднення води, побудови багатоповерхівок, спиляння дерев, те, що «новим мешканцям не подобаються звички старих».

Важливим аспектом для мешканців є безпека: усі вони відзначають її зростання, зусилля громади з покращення безпеки через проект Сусідська варта, розміщення відеоспостереження, роботу громадського формування Віта Захист, активність самих мешканців, встановлення двох світлофорних об'єктів. Окремо виділяють небезпеку пограбувань, яка досі лишається, хоч вже й на значно меншому рівні, але зазначають, що здійснюють їх не місцеві, а приїжджі угруповання. Місць, які є небезпечними і яких варто уникати, називає лише 1 респондент — ліс біля садового кооперативу у селі Юрівка.

Хоча усі співрозмовники називали джерела, з яких отримують інформацію про події у громаді (фейсбук, вайбер-групи, дошки оголошень, газета «Вісник громади» раз у місяць чи квартал, сарафанне радіо), підготовка до запуску ресурсу «Громада у смартфоні» у 2020 році. очевидним є розподіл джерел на тих, хто користується соцмережами та месенджерами та тих, хто ні. Залишається відкритим питання, чи усе населення охоплено джерелами інформації про події

Більшість респондентів зауважили, що мешканці скоріше не знають один одного, але пояснювали це розміром громади. При цьому деякі наголосили на

відсутності місць, де могли б збиратися усі в побутовому житті, деякі перелічили громадські місця. Щодо відкритості мешканців — деякі респонденти відмічали відкритість в усіх, деякі — більшу відкритість в місцевих, деякі — в приїжджих.

Також усі респонденти були впевнені, що створений за спільної ініціативи проєкт (майданчик, парк), залишатиметься неушкодженим.

Перелічуючи лідерів громади, респонденти відмічали владу, громадських діячів, педагогів, медиків, сільську інтелігенцію, капітанів сусідських варт. Деякі респонденти зазначали, що різні групи мешканців у громаді мають своїх окремих лідерів. Для когось це представники місцевого самоврядування, для когось — громадських організацій. Представники місцевої влади наголосили на тому, що багато хто може виступати радниками, але «приймати рішення — багато хто боїться відповідальності».

У вимірі довіри більшість респондентів зазначили, що мешканці все ж переважно довіряють один одному, і ця довіра позитивно впливає на громаду: це дозволяє кооперуватися, спільно втілювати проєкти, використовувати ресурси, у спілкуванні, спільних заходах. Ті ж, хто вважає, що в громаді переважає недовіра, характеризують це тим, що люди не звикли довіряти, тому роблять усе самі, відсутність довіри заважає робити те, що планувалося. Троє з п'яти респондентів позитивно оцінили довіру між владою та організаціями громадянського суспільства. Довіра мешканців до місцевої влади була оцінена посередньо — як «надія та віра». Недовіра до влади респондентами пояснюється або історію попередньої невдалої співпраці з місцевою владою, або власним невдалим досвідом, або втручанням політичних опонентів теперішньої влади.

У вимірі співпраці співрозмовники досить посередньо оцінили атмосферу співпраці, більшість респондентів посередньо оцінили готовність різних груп співпрацювати між собою. У випадку, якби хтось з мешканців хотів запустити свою ініціативу, більшість респондентів частіше радила звертатися за допомогою до місцевої влади, а не до сусідів. При цьому усі, крім одного респондента, позитивно оцінили співпрацю між установами державними та громадськими об'єднаннями (за виключенням однієї громадської організації,

яка, за словами мешканців, представляє «опозиційні сили»). Можливість того, що спільної до ініціативи на користь громади б долучилися інші мешканці, більшість співрозмовників оцінила позитивно.

Також важливо зазначити, що лідери громади у своїй більшості наголошували на досягненнях громади, результатах роботи їх та їх колег, а у випадках з проблемами — на планах того, як вони над цим працюють.

На основі розшифрованих інтерв'ю нами було створено перелік найбільш використовуваних слів (іменники, дієслова, прислівники, прикметники) — Рисунок 2.2.

Рис. 2.2. Хмара з найбільш уживаних слів (іменники, дієслова, прислівники, прикметники), створена на основі розшифровок відповідей лідерів громад. Створено авторкою

Застосування інструменту дослідницьких прогулянок з трьома групами мешканців громади: молоді люди віком до 35 років (4 учасників, які проживають переважно на території села Юрівка, зустріч проведена 14 грудня), люди середнього віку 36-60 років (6 учасників, які переживають переважно на території села Віта-Поштова, зустріч проведена 17 грудня), люди старшого віку від 60 років (7 учасників, які проживають переважно на території села Юрівка, зустріч проведена 21 грудня) показали наступні результати за п'ятьма вимірами

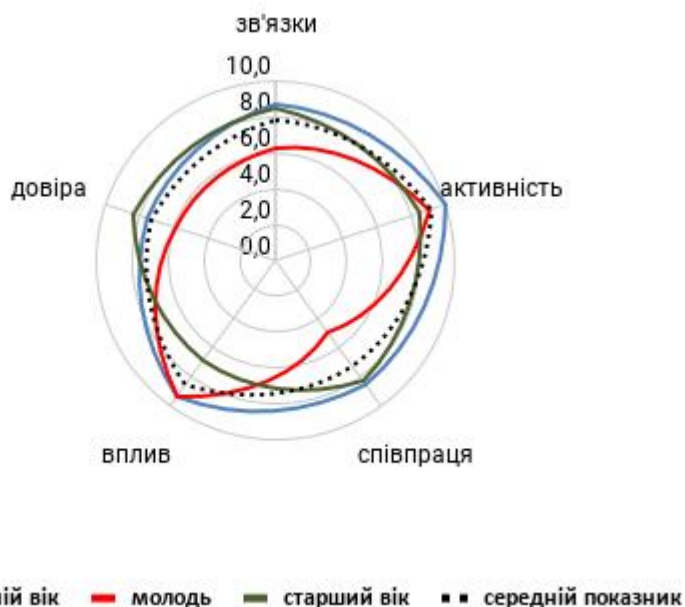
соціального капіталу за 5-бальною шкалою. Результати представлені у Таблиці 2.2. та Рис. 2.3.

Таблиця 2.2

Результати вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведених дослідницьких прогулянок

	середній вік	молодь	старший вік	середній показник
зв'язки	8,8	6,3	8,4	7,8
активність	10,0	9,0	8,5	9,2
співпраця	8,6	5,0	8,3	7,3
Вплив	9,4	9,4	6,9	8,5
Довіра	7,5	5,8	8,3	7,2

Таблицю заповнено авторкою за шаблоном ВОХ [18].

Рисунок 2.3. Результати вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведених дослідних прогулянок з трьома групами мешканців. Створено авторкою за шаблоном ВОХ [18].

Обговорюючи місця тотожності — те, що варто побачити туристам, те, з чим асоціюється громада, майже усі учасники усіх груп однаково називали дерево-земляні оборонні точки (ДЗОТи), які залишилися з часів Другої світової війни, коли через громаду проходила лінія оборони Києва. Усі групи зробили акцент на тому, що наразі ДЗОТи очищаються та виводяться із занедбаного стану. Молодь та мешканці середнього віку наголосили, що у належний стан вони приводяться власними силами активістів та пошукових організацій та підкреслили брак допомоги від сільської ради. Група старшого віку зазначала і роль місцевої влади у їх відновленні. Усі групи обговорювали туристичний потенціал ДЗОТів та екскурсій по історичним місцям Другої світової війни.

Хоч співрозмовники і назвали причиною засмічення ДЗОТів те, що сміття туди викидають самі ж мешканці, не особливо усвідомлюючи їх значимість, вони зауважили, що мешканці в той же час «внутрішньо пишаються» та об'єдналися б у випадку, якби вони були під загрозою.

Обговорюючи доглянуті місця, більша частина учасників переходили власне до переліку недоглянутих та озвучування проблем. Найбільш критичною була молодь, зазначаючи, що «в громаді навпаки багато місць, про які не дбають». Майже усі учасники виділили ініціативи мешканців та громадської організації «Єдність громади — заможне село» в роботі над покращенням простору, прибираннями. Учасники зазначили, що зараз доглянутість місць залежить переважно від зусиль мешканців, частина співрозмовників молодшого та середнього віку підкреслила брак допомоги з боку місцевої влади, навели приклади. Люди старшого віку тими, хто дбає про місця, теж назвали в першу чергу приватних осіб. Проте не усі повністю погодилися, що естетика місць залежить насамперед від поведінки мешканців, частина зазначила, що це залежить і від влади. Показово, що не усі мешканці знають про стан місць: частина співрозмовників вважала занедбанними місця (наприклад, джерело), які були вже відновлені активістами та пошуковими групами.

Основними занедбанними місцями молодь та мешканці середнього віку назвали засмічені місця, визначивши проблему сміття однією з найкритичніших

для громади. Усі групи зазначили, що мешканці об'єднуються для проведення толок, суботників, пошуком тих, хто залишив сміття та проведенням роз'яснювальних бесід. Проте тими, хто засмічує ці ж території, також назвали мешканців. Причинами занедбаності назвали як відсутність нагляду (з боку влади), так і несвідомість мешканців. Навіть в обговореннях цих місць самі учасники мали дискусії щодо обґрунтованості вартості вивозу сміття.

У якості роботи над вирішенням проблеми молодь запропонувала проведення інформаційної кампанії, донесення до мешканців розуміння, що кошти, що витрачаються на вивіз стихійних сміттєзвалищ, могли б використовуватися на розбудову громади. Група мешканців середнього віку зазначила важливість листівок про сортування, штрафних санкцій, роль зусиль місцевої влади, комунальних установ та волонтерів.

Люди ж старшого віку не змогли назвати занедбаних місць під час обговорень, але під час прогулянки виділяли їх, зазначивши, що селам бракує так званих «хазяїв» — ефективної місцевої влади.

Обговорюючи занедбані місця, найбільше проблем громади назвали люди середнього віку: сміття, зниження рівня підземних вод, забруднення води, відсутність каналізації. Люди старшого віку окреслили проблему відсутності місць на кладовищах.

Цікаво, що різні групи називали занедбаними та доглянутими одні й ті самі місця. Так група людей старшого віку назвала один з ДЗОТів доглянутим, адже чули, що там ніби зробили музей, в той же час молодь назвала це ж місце занедбаним, адже вони займаються очисткою ДЗОТів і вивозять звідти сміття.

Зважаючи на високу увагу до безпеки в громаді, жодна з груп не могла назвати небезпечних місць в плані особистої безпеки чи безпеки майна. Люди середнього віку виділили екологічно небезпечні місця через засмічення, процеси зсуву ґрунту.

Серед місць зустрічей усі групи учасників називали перелік місць, де зустрічаються різні групи. Проте більшість цих місць, за словами респондентів, призначена або для зустрічі на свіжому повітрі під час загальних свят або

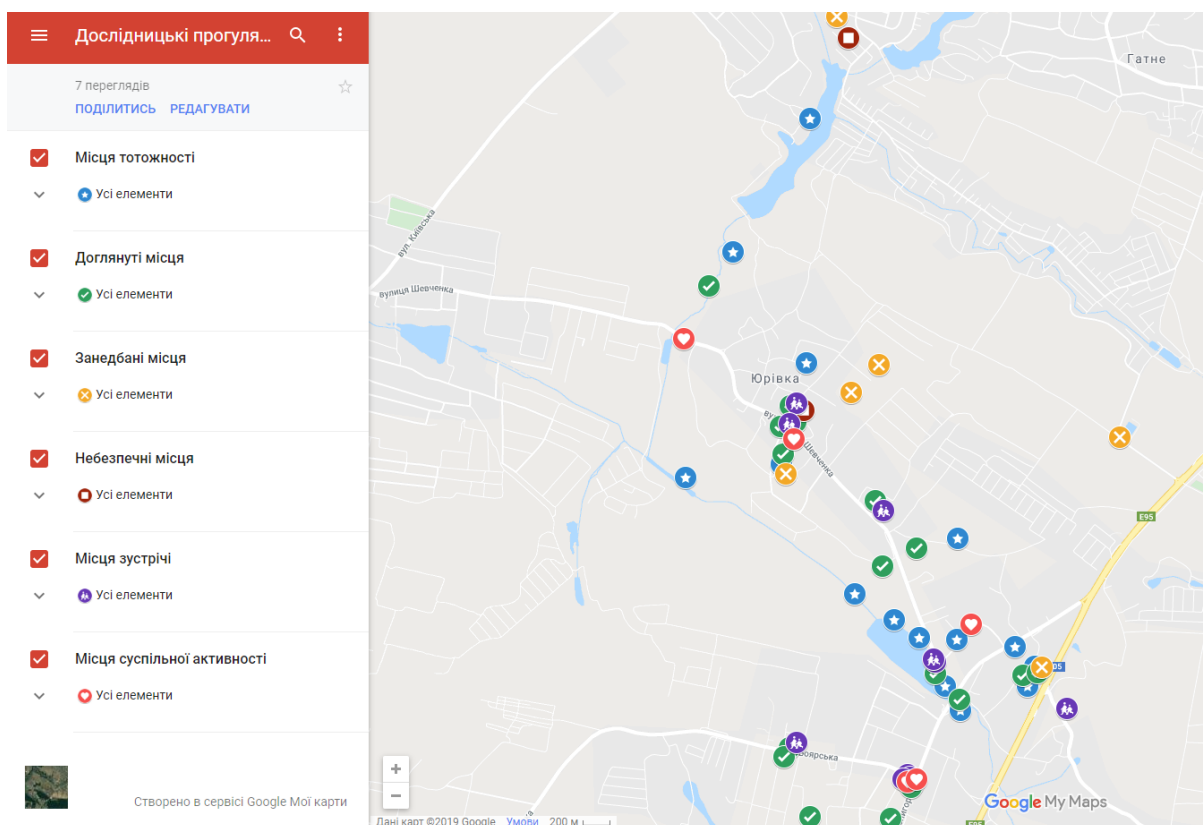
зустрічей окремих груп людей, або має не до кінця задовільний стан. Респонденти зазначали і брак певних місць: молодь — вільного простору чи хабу, люди середнього віку — приміщення для проведення заходів окрім бібліотеки у Юрівці (або клубу, або актового залу у школі, яких зараз немає), люди старшого віку — будинку культури та центру розвитку дитини. При цьому усі учасники погодилися, що мешканці дбають про такі місця зустрічей.

Більшість респондентів змогли також вказати місця суспільної активності, які свідчили б про здатність мешканців робити щось для спільного блага. Окремо учасники прогулянок відзначали можливість мешканців впливати на рішення влади: запобігання забудови парку у Юрівці, узгодження питання багатоповерхової забудови. Разом з тим, частина людей старшого віку виділяє роль окремих меценатів у роботі над створенням таких місць, частина — місцевої влади.

В той же час із загальних обговорень ми зробили висновок про те, що на думку респондентів мешканці (усі) та влада недостатньо дбають про простір, мешканці слабо готові працювати разом для свого оточення.

Важливо також відзначити, що учасники групи молоді були найбільш критичними в оцінці, учасники групи старшого віку найбільше уваги приділили історичним місцям, учасники ж групи середнього віку висували багато пропозицій щодо розвитку потенціалу громади. Наприклад, створення зони відпочинку по берегах Сіверки (Юрівський заповідник), ідеї по доповненню парку запланованого парку у центрі Юрівки, облаштування в яру зимової гірки, а в заказнику Юрівки — кінної ферми, проведення велосипедних екскурсій по ДЗОТах, створення монастирської пасіки (оскільки землі колись належали монастирю, існує написане в Юрівці Євангеліє).

За результатами дослідних прогулянок була також створена карта перелічених місць, представлена на Рисунку 2.4.

Рис. 2.4. Карта громади сіл Віта-Поштова та Юрівка з відзначенням місць тотожності, доглянутих та занедбаних місць, небезпечних місць, місць зустрічей та суспільної активності. Створено авторкою

Кількісним інструментом, використаним для дослідження, було опитування-квіз, проведене онлайн та поширене на електронних ресурсах Віти-Поштової. Дослідження не дає достовірної вибірки, у ньому взяли участь 35 осіб, 25 з яких брали участь в проектах та ініціативах ГО «Єдність громади — заможне село», а 10% — не брали; 14 респондентів віком 18-25 років, 17 респондентів віком 26-35 років, 29 респондентів віком 36-45 років, 23 респондентів 46-55 років, 17 респондентів старші 55 років. Крім того, обрані питання містили різні варіанти балів, які респондент може отримати за питання (наприклад, 4, 3, 1, 0 балів в одних питаннях або 4 та 0 балів в інших). Також деякі питання, ймовірно, були не до кінця зрозумілими респондентам (у випадка, коли потрібно було обрати кілька відповідей, а не одну). Тому ми не рекомендуємо спиратися на результати використання цього інструменту. Результати представлені у Таблиці 2.3 та Рисунку 2.5.

Таблиця 2.3

Результати вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведеного опитування-квізу

	Респонденти, які долучалися до ініціатив ГО «Єдність громади — заможне село»	Респонденти, які не долучалися до ініціатив ГО «Єдність громади — заможне село»	Середній показник
зв'язки	6,0	5,5	5,8
активність	8,2	5,2	6,7
співпраця	7,2	7,3	7,3
вплив	8,3	6,2	7,3
довіра	7,9	6,5	7,2

Таблиця 2.3. заповнена авторкою за шаблоном ВОХ [18].

Рис. 2.5. Результати вимірювання соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведеного опитування-квізу. Створено авторкою за шаблоном ВОХ [18]

Узагальнені результати з використання трьох інструментів за усіма вимірами представлені у Таблиці 2.4. та на Рисунку 2.6.

Таблиця 2.4

Показники соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведеного дослідження

	аналіз наявних даних	опитування	опитування (квіз)	інтерв'ю з лідерами громади	інтерв'ю з мешканцями громади	дослідницькі прогулянки	середній показник
Зв'язки			5,8	7,6		7,8	7,1
Активність			6,7	8,5		9,2	8,1
Співпраця			7,3	6		7,3	6,9
Довіра			7,2	6,8		7,2	7,1
Вплив			7,3	8,4		8,5	8,1

Заповнено авторкою за шаблоном BOX [18].

Рис. 2.6. Показники соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка у п'яти вимірах: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив за результатами проведеного дослідження. Створено авторкою за шаблоном BOX [18]

Таким чином, для проведення дослідження соціального капіталу на території громади сіл Віта-Поштова та Юрівка нами було адаптовано використано три інструменти з польського механізму ВОХ. Два якісних інструменти (інтерв'ю з лідерами місцевої громади та дослідницькі прогулянки) та один кількісний (опитування-квіз). Під час підбиття підсумків стало очевидно, що інструмент опитування-квіз не став репрезентативним, його ж адаптовані питання (зменшена кількість) не дали можливості однаково повно оцінити усі виміри соціального капіталу. Разом з тим, усереднені дані за результатами використання трьох інструментів показали, що вимірами, в яких рівень соціального капіталу в громаді було оцінено найвище стали активність (готовність діяти в громаді) та вплив (здатність брати участь у прийнятті колективних рішень, впливати на ці рішення, спілкуватися з тими, хто ці рішення ухвалює). Далі за усередненими показниками знаходяться виміри довіри (довіри мешканців, організацій та інституцій) та зв'язків (почуття приналежності до громади, прихильності до норм спільної дії, пов'язаності мешканців громади). Найнижче оцінений був показник співпраці (спроможність діяти разом з іншими мешканцями громади, домовлятися про дії, уникати конфліктів). Крім загальної оцінки вимірів соціального капіталу, дослідження дало змогу виділити конкретні проблеми чи досягнення, питання чи місця, які потребують найбільшої уваги, отримати від співрозмовників їх пропозиції щодо розвитку громади.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

3.1. Імплементация інструментів вимірювання соціального капіталу у Програму Школа фондів громад ГО ІСАР «Єднання»

Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» — це українська громадська організація, яка має місію «надихаємо на інновації та інвестуємо в агентів змін» [9] та працює над посиленням громадянського суспільства в Україні, розвитком його «самозарадності», зокрема, через зміцнення інституційних спроможностей організацій громадянського суспільства, покращення середовища діяльності громадянського суспільства, а також дослідження новітніх трендів. ІСАР «Єднання» працює для організацій громадянського суспільства, ініціатив та окремих активістів, для донорів та міжнародних проектів, а також для бізнес-компаній, пропонуючи системні підходи до розвитку громадянського суспільства та посилення організацій, до роботи з їх бенефіціарами — так званими «constituencies». Наприклад, ІСАР «Єднання» адмініструє механізм Маркетплейс — платформу організаційного розвитку, яка включає онлайн-платформу (яка містить інформацію про організаційний розвиток, а також дає можливість організаціями проводити пошук провайдерів послуг з організаційного розвитку, а провайдерам, в свою чергу, представляти свої послуги), навчальні події (курси, тренінги, школи) та події з просування теми організаційного розвитку (щорічні Форуми розвитку громадянського суспільства, регіональні форуми, події, конференції), а також грантові конкурси з організаційного розвитку.

Впроваджуючи системні підходи, ІСАР «Єднання» також адаптує для України або розробляє власні інструменти, які використовує у своїх програмах та пропонує для роботи іншим організаціям. Наприклад, Інструмент самооцінки та планування розвитку організаційного потенціалу, доступний на сайті [2],

дозволяє організаціям самостійно оцінити свої спроможності у семи сферах: «місія та стратегічне планування; стилі лідерства та управління, партнерство та співпраця; роль в секторі; надання послуг; розробка програм; фінансова життєздатність та мобілізація ресурсів» [2]. Така самооцінка дозволяє організаціям визначити власні потреби у зміцненні спроможностей та скласти план організаційного розвитку. Іншими прикладами є самооцінка організаційного розвитку організацій-хабів громадянського суспільства, Інструмент самооцінки адвокаційної спроможності. ІСАР «Єднання» має і розроблені методології для проведення таких оцінок зовнішніми експертами, проте особливість самооцінок полягає у тому, що організація може самостійно, без пошуку додаткових ресурсів на залучення зовнішнього експерта провести оцінку. Важливим інструментом в роботі ІСАР «Єднання» став би інструмент оцінки соціального капіталу, що важливо, інструмент, який організації могли б використовувати самостійно.

Одним з напрямів роботи ІСАР «Єднання» є розвиток локальної філантропії та підтримка фондів громад в Україні — організацій (громадських або благодійних), основна мета яких — розвиток громад, на території яких вони працюють, підвищення якості життя в цих громадах через ідентифікацію проблем в громаді, акумулювання ресурсів, переважно місцевих (від різних джерел: від бізнесу, від індивідуальних донорів, місцевих бюджетів та ін.) та розподіл цих коштів на вирішення суспільних проблем та реалізацію найкращих, найбільш необхідних проектів через суб-гранти місцевим ініціативам. Іноді вони працюють не як класичні фонди, а як і неурядові організації, втілюючи власні проекти, в які залучають широку громадськість.

Вже десять років ІСАР «Єднання» реалізує в Україні Програму фондів громад, основна мета якої — підтримка та розвиток фондів громад, аби вони могли працювати на користь своїх громад, а також побудова майданчиків міжсекторальної співпраці та розвитку локальної філантропії на місцях. ІСАР «Єднання» об'єднує практиків та експертів з локальної філантропії та розвитку громад для напрацювання нових підходів та рекомендації для існуючих фондів

громад та тих, які будуть створені в майбутньому. Також для реалізації проектів з вирішення суспільних проблем у громадах ІСАР «Єднання» надає учасникам Програми Школа фондів громад можливість отримати «метчінг» грант — за умови, якщо організації самостійно збирають визначену ними суму, частина її буде також дофінансована ІСАР «Єднання».

Загально за 10 років існування Програми кількість ресурсів, які фонди залучають, виросла в шість разів.

Наприклад, для реалізації проектів та ініціатив у 2018 році фонди громад видали 111 грантів для підтримки інших громадських і благодійних організацій, волонтерів, місцевих ініціатив та об'єднань молоді, окремих осіб [9].

Своєю діяльністю фонди громад працюють над розвитком соціального капіталу у громадах, даючи можливість мешканцям самим реалізовувати найважливіші для громади проекти, стимулюючи їх до активності та співпраці, будуючи платформи міжсекторальної співпраці між місцевою владою, бізнесом та громадянами. Проте фонди громад не мають інструменту, яким могли б вимірювати соціальний капітал у громаді, аби бачити сфери, що потребують найбільшої уваги, те, як з плином часу змінюється рівень соціального капіталу, чи те, яким є їх вплив на громаду.

В рамках Програми Школа фондів громад ІСАР Єднання може запропонувати фондам громад використання цього інструменту. Першим кроком імплементації інструментів має бути консультація та погодження із його розробниками — організацією Лабораторія соціальних досліджень та інновацій «Верф» («Stocznia»), які розробили його за підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи, який є партнерами ІСАР «Єднання». Інструменти можуть бути обговорені та адаптовані для використання в Україні. Після використання інструментів польськими організаціями у 2014-2017 роках, інструменти були удосконалені. Можливо, на основі подальшого використання цих інструментів в Польщі та тестового використання їх в Україні (Фундацією розвитку Червонограду у громаді Червонограду та в рамках нашого дослідження у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка), в них будуть внесені і подальші зміни. Матеріали

з використання інструментів (описи, інструкції, опитувальники, сценарії питань, таблиці для внесення результатів для отримання усереднених показників та діаграм, шаблони для підготовки звітності) також мають бути перекладені з польської на українську.

Наступним кроком після узгодження та адаптації інструментів має стати їх презентація фондам громад в рамках Програми Школа фондів громад. Рекомендуємо представити організаціям усі шість інструментів ВОХ: три кількісних (аналіз наявних даних, опитування, опитування-квіз) та три якісних (інтерв'ю з лідерами громад, інтерв'ю з мешканцями, дослідницькі прогулянки). Це може бути організовано в рамках вже наявної співпраці з Польсько-Американським Фондом Свободи під час візиту представників українських фондів громад до Польщі, де розробники інструментів ВОХ могли б представити їх, а організації, які застосували їх на практиці, поділитися власним досвідом. Іншою можливістю є презентація цих інструментів під час візиту польських партнерських організацій до України та зустрічі з представниками фондів громад. Іншим варіантом є презентація вже протестованих та адаптованих інструментів вимірювання соціального капіталу для фондів громад представниками ІСАР Єднання з можливістю отримання порад чи консультацій від розробників та організацій, які мають досвід застосування цього інструменту під час чергової конференції фондів громад. Можливо запропонувати фондам громади проведення дослідження та застосування тих інструментів, які кожна з організації обере для своєї громади.

Фонди громад можуть представити свої результати від проведення оцінки, поділитися досвідом від використання інструментів або через конференцію фондів громад, або в рамках роботи Асоціації фондів громад (створення якої зараз обговорюється та запускається).

Така оцінка може проводитися щорічно, на регулярній основі для відстеження змін, або, наприклад, на території громади, де організація працює, і де не працює для порівняння результатів. таке дослідження дозволить побачити виміри соціального капіталу, які потребують найбільшої уваги, оцінити зміни,

які відбуваються в громаді та внаслідок роботи організації, зібрати перелік найактуальніших проблем та місць, що потребують уваги, на думку респондентів, нових ідей та пропозицій.

Для аналізу потреб громад у співпраці з Київським міжнародним інститутом соціології було розроблено спеціальний інструмент — опитування. Адже усвідомлюючи потреби громади фонд громади може успішніше формувати свою стратегію та напрями роботи, пропонувати громаді лише найбільш важливі та корисні проекти, тобто, більш ефективно надавати послуги, та ефективніше використовувати доступний (і в той же час обмежений ресурс). Цей інструмент включав опитування, яке має проводитися фондом громади з вибіркою у 400 осіб, та аналіз отриманих результатів Київським міжнародним інститутом соціології за підтримки ІСАР «Єднання». Чітке усвідомлення потреб громади Не усі фонди громад скористалися такою можливістю, оскільки саме проведення дослідження фінансово не покривалося, не всі організації були готові виділити ресурс (переважно людський та часовий) для його проведення. Тож проведення оцінки соціального капіталу та паралельне визначення в ході інтерв'ю, прогулянок, опитувань місць, які потребують найбільшої уваги, проблем, які були найбільш обговорюваними респондентами та навіть їх окремих ідей та рішень може стати доповненням інструмент аналізу потреб громади. У випадках, коли організації не знаходять ресурсів на проведення дослідження потреб громади, це дослідження соціального капіталу, звісно, не зможе його замінити, проте здатне окреслити (хай і не завжди вибірково) основні проблеми та потреби громади на думку респондентів.

Важливо, аби не ІСАР «Єднання», а організації самостійно проводили дані дослідження, ділилися їх досвідом з колегами, аби сформувати в них відчуття «власності» («ownership») роботи. Вже зараз частина фондів громад проводять навчання для організацій, які хочуть стати фондами громад або працюють із громадами. Так вони могли б представляти ці інструменти та навчати їх використанню новостворені фонди громад.

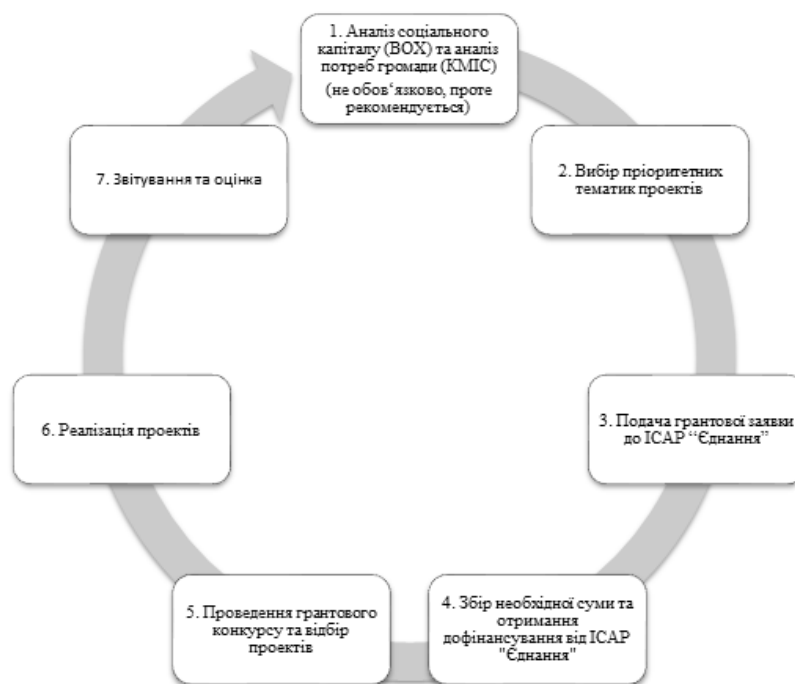
Більше того, у разі успішності застосування цих інструментів та використання їх результатів, фонди громад могли б пропонувати експертні консультації з проведення досліджень соціального капіталу бажаним організаціям через платформу організаційного розвитку Маркетплейс, яка серед іншого є місцем, де організації громадянського суспільства знаходять провайдерів послуг організаційного розвитку.

Таким чином, для початку використання інструментів ВОХ в рамках Програми Школа фондів громад ІСАР «Єднання» необхідно здійснити наступні дії:

1. Узгодження з розробником інструменту — організацією Лабораторія соціальних досліджень та інновацій «Верф» («Stocznia»).
2. Доопрацювання інструментів для використання в Україні.
3. Презентація інструментів представникам фондів громад у межах співпраці з Польсько-Американським Фондом Свободи під час візиту представників українських фондів громад до Польщі та зустрічі з розробниками або приїзду розробників в Україну.
4. Інкorporація інструменту оцінки соціального капіталу в межах Програми Школа фондів громад
5. Презентація результатів застосування інструментів на щорічному Форумі розвитку громадянського суспільства та Конференції фондів громад.

Застосування інструментів оцінки соціального капіталу ВОХ може бути інкорпоровано в цикл роботи Програми Школа фондів громад для визначення найактуальніших для організації сфер роботи наступним чином, що запропоновано на Рисунку 3.1.

Аналіз соціального капіталу може бути проведений організаціями щорічно для того, аби на основі результатів визначати пріоритетні напрями роботи, на які місцеві організації чи ініціативи будуть отримувати фінансування. Проведення такого аналізу може відбуватися раз на рік, пункти ж 3-7 зі схеми можуть повторюватися кілька разів на рік.

Рис. 3.1. Пропонований цикл отримання грантів та реалізацій фондами громад проектів в рамках Програми Школа фондів громад.

Створено авторкою

Також результати цього дослідження можуть бути використані організаціями під час стратегічних планувань, а зібрані від мешканців ідеї — в якості пулу, банку ідей для проектів та ініціатив.

3.2. Можливості адаптації інструментів ВОХ для подальшого застосування їх в Україні

Дослідження показало, що використані інструменти можуть бути в подальшому адаптовані для застосування в Україні: як сама механіка їх проведення, так і оцінювання результатів.

Використання інструменту інтерв'ю з лідерами громади показало, що його цікаво було б суміщати із інтерв'ю з мешканцями громади, аби побачити загальні відмінності у їх позиціях щодо однакових питань. Наприклад, навіть проведення інтерв'ю з лідерами, і також проведення дослідницьких прогулянок разом

показали, що позиції лідерів і мешканців можуть дуже відрізнятись, або, наприклад, мешканці можуть бути не поінформовані про стан чи причини відповідного стану місць, плани з їх подальшого розвитку чи реконструкції. Також дослідження показало, що велику роль відіграє особа, яка проводить інтерв'ю. У випадку нашого дослідження інтерв'ю проводилося особою, яка представляє організацію, яка надає мечінг гранти місцевому фонду громади на втілення проектів для громади. Оскільки організація активно працює з усіма лідерами громад, вони також знали про надану підтримку, що могло вплинути на їх відповіді. Наприклад, частина лідерів громади не готові були до обговорення слабких сторін чи проблем, а коли доходило до їх обговорення — переважно озвучували плани по вирішенню цих проблем. Під питанням об'єктивність відповідей, готовність до відвертої розмови, ймовірно, могла б бути і у випадку, якби інтерв'ю проводили представники місцевої організації, оскільки вони мають свої взаємовідносини з лідерами громади, досвід позитивний чи негативний попередньої співпраці. Важливо, аби особа для проведення інтерв'ю була вибрана з урахуванням того, що співрозмовники зможуть бути максимально відвертими у відповідях. Також при підборі респондентів важливо запрошувати лідерів з різних сфер життя громади, аби вони могли представити якнайширшу картину. Варто бути готовими до того, що лідери у невеликій громаді найчастіше матимуть досвід співпраці і взаємостосунків, що безумовно впливатиме на їх відповіді, бажання чи небажання негативно оцінити, наприклад, діяльність місцевої влади чи громадських об'єднань.

Сценарій інтерв'ю має визначені питання, які потрібні для оцінки соціального капіталу у п'яти вимірах. Втім, дослідження показало, що, відповідаючи на питання, респонденти схильні під час інтерв'ю також багато розповідати про свою діяльність, свої плани, що з одного боку дає додаткову інформацію, а з іншого — потребує часу, якого може не вистачити на те, аби поставити усі питання, необхідні для оцінки.

Також важливо бути готовим до того, що учасники не будуть готові відверто ділитися своїми думками, позиціями з самого початку інтерв'ю, можуть змінювати свою точку зору на одні й ті самі питання протягом усього інтерв'ю.

За результатами використання інструменту, нами були напрацьовані рекомендації щодо проведення оцінки та самого сценарію інтерв'ю.

Так у вимірі зв'язків критерій оцінки, чи інформація, яку надали б респонденти новому мешканцю громади, була б негативною (попередження) пропонуємо переформулювати критерій як негативна або попереджувальна інформація, адже часто респонденти, вважаючи громаду абсолютно позитивною та готовою прийняти нових мешканців, в рекомендаціях їм давали чіткі попередження дотримуватися правил, не намагатися ввести нові порядки, «не задирати носа» — що теж свідчить про рівень зв'язків.

Респонденти можуть бути не готові дати пряму відверту відповідь, тому варто звертати увагу на їх пояснення, інформацію, яку вони надають в інших питаннях. Наприклад, на питання чи існують конфлікти у громаді більшість мешканців схильні відповісти, що громада абсолютно неконфліктна. При цьому у інтерв'ю перелічуючи конфлікти з приводу багатьох побутових питань, конфлікти між різними групами мешканців. Наприклад, у інтерв'ю представник місцевої влади каже, що «особливих розбіжностей немає» за виключенням конфлікту з питання паління листя, в інших відповідях згадує конфлікти щодо забудови, неготовність тих, хто переїхав, призвичаюватися до правил — те, що вони «намагаються встановити свої правила».

Оскільки у вимірі співпраці є індикатор, чи співрозмовник отримав би матеріальну допомогу від інших мешканців на свою ініціативу, рекомендуємо додати уточнення про матеріальну допомогу в сценарій інтерв'ю. Зараз у питанні інтерв'ю йдеться загалом про допомогу, деякі респонденти окремо виділяли матеріальний аспект, деякі — ні.

Оцінка у вимірі впливу також містить критерії, чи знайомі персонально респонденти з лідерами місцевої громади, рекомендуємо додати це уточнююче питання в сценарій інтерв'ю.

При проведенні інтерв'ю ми рекомендуємо на початку чітко окреслити його мету — дослідження соціального капіталу в громаді, а саме зв'язків, активності, співпраці, довіри, впливу (можливо адаптувати пояснення під розуміння кожного респондентів), забезпечити респондентам анонімність, підкреслити, що саме їх щирість є запорукою об'єктивної оцінки та користі — можливості використати цю оцінку для подальшої роботи організацій громадянського суспільства над сферами, що потребують найбільшої уваги. Також підкреслити, що це інтерв'ю стосується оцінки взаємодії, активності, зв'язків у громаді, а не просто досягнень того, хто дає інтерв'ю, і важливо сконцентруватися саме на громаді в цілому.

При використанні інструменту дослідницьких прогулянок важливою є кваліфікація того, хто їх проводить, як фасилітатора. Аби організувати процес таким чином, щоб кожен міг висловитися, щоб відповіді були різноманітними. Те, що учасники чують відповіді один одного, може або збити, або наштовхнути їх на унікальні ідеї. Бажано, аби учасники груп були незнайомі між собою (хоча в невеликих громадах це буде складно зорганізувати). Достатньо складними для оцінки є ситуації, коли група ділиться і дає кардинально протилежні відповіді на одне й те ж питання, починає сперечатися всередині. В таких випадках ми рекомендуємо ставити середній бал 0,5 і в звіті відмічати, які саме питання викликали найбільше протиріч та обговорень.

Критерії оцінки як, наприклад, чи співпадають місця, які назвали учасники групи, є досить складними для оцінки, адже вони називають їх не індивідуально, а усі разом із групою, місце може назвати один з респондентів, а інші, аби не повторюватися, назвати інші місця. Чи мовчки погодитися. Тому даний критерій є досить суб'єктивним для того, хто веде оцінку. Також оцінка, чи кожен з учасників зміг назвати мінімум одне місце, яке показати туристам, потребує роботи фасилітатора, аби кожен з учасників точно висловився у відповідь на це питання до групи. І його думка була, власне, його позицією, а не просто долученням до групи. Обидва ці критерії є достатньо складними для оцінки.

Специфічною є оцінка того, чи доглянутість місць пов'язана з зусиллями мешканців чи влади. Найвища оцінка дається за умови, якщо мешканці самі дбають про них. Але важливо розуміти, що часто мешканці дбають про ці місця не від того, що є свідомими та мають таке бажання, а від того, що комунальні служби не дбають про них достатньої мірою.

Питання про безпечність громади в інтерв'ю не розкриває усіх аспектів безпеки. Чи мається на увазі безпека майнова, чи особиста, чи навіть екологічна (так одна з груп назвала місця зсувів ґрунту як небезпечні, інші ж групи сприйняли безпеку лише у форматі нападів чи пограбувань).

Можливо, уточнення потребує питання і оцінка місць зустрічей мешканців. Так усі мешканці зазначили мінімум одне місце для зустрічей (за що дається 1 бал за критерієм оцінки), проте жалілися або на неналежний стан цих місць, або про брак їх кількості, що в оцінці за балами не відображається ніяким чином.

Під час проведення обговорення нами були використані паперові карти. Група ж молоді зазначила, що це є незручним для них — їм простіше було б ставити позначки на електронній карті, вони могли б навіть поділитися координатами деяких місць онлайн. Це дозволило б бути більш точними, змінювати масштаб за потреби, відразу мати готову карту. Тож карти для проведення обговорення місць різних категорій важливо обирати з урахуванням віку та технічних спроможностей групи.

Крім того, сценарії запитань містили набагато більше питань ніж ті, що потрібні для оцінки, можливо варіювати додаткові питання.

Що стосується третього використаного інструменту — опитування (квізу), на нашу думку, він не виявився показовим в нашому випадку. Пропонована оригінальна анкета є достатньо довгою, містить 25 питань з оцінки різних вимірів соціального капіталу, та додаткові питання про особу, яка її заповнює, тому фонд громади, в громаді якого проводилося опитування звернувся із запитом скоротити опитування, аби мешканці були готові його пройти. Тому разом у консультаціях із фондом було залишено 15 питань, які є найцікавішими

та найважливішими для організації. Але це значно вплинуло на оцінку різних вимірів. За оригінальною методологією у кожному з вимірів були по 5 питань, максимум за розділ респонденти могли отримати 20 балів. Але специфіка оцінки є в тому, що за різними запитаннями респонденти могли набрати різну кількість балів. Наприклад, у вимірі зв'язки у 4 з 5 питань респонденти могли набрати різну кількість балів; 4 бали, 2 бали чи 0 балів. У вимірі ж співпраця у 4 з 5 питань респонденти могли отримати лише дві оцінки: або 0, або 4 бали. Такі розбіжності, наявність посередніх оцінок в одних питаннях та їх відсутність в інших, на нашу думку, могли вплинути на коректність отриманих результатів.

Крім того, якщо в усіх питаннях респонденти мали можливість обрати лише одну правильну відповідь, в одному з питань вони могли обрати до 4 відповідей, кожна з яких оцінювалася б в 1 бал. Майже усі респонденти обрали лише одну відповідь з чотирьох, ймовірно, не прочитавши окрему умови питання. І це також вплинуло на результати вимірювання.

За результатами паперового опитування на заходах учасники могли б підрахувати кількість отриманих балів та визначити, ким вони є в громаді: громадським діячем, активістом, пасивним громадянином чи індивідуалістом. Заповнення гугл-форм, на жаль, не дало можливості і потребувало подальшого контакту з кожним з учасників, аби надіслати йому чи їй результати.

Важливим аспектом опитування є вибірка. В опитування учасників просять вказати свій вік та свою стать, що могло б бути використано для отримання більш об'єктивних результатів, якби наявними були дані про мешканців громади та організація могла сформувати вибірку, аби надати різну вагу відповідям різних учасників (в залежності від чисельності їх групи в суспільстві). Проте у громаді Віти-Поштової та Юрівки достатньої складно отримати об'єктивну інформацію про її населення, оскільки, за словами мешканців, на території громади офіційно зареєстровано близько 3 тисяч осіб, в той час як проживає більше 6 тисяч. Окремою територією громади є садовий кооператив, де знаходяться дачі, в яких мешканці проживають постійно, проте не можуть бути зареєстровані.

Також інструмент дає можливість порівняти відповіді тих учасників, які брали участь в діяльності організації, та тих, які не брали. Організації були важливі ці результати. Але їх тлумачення може бути двостороннім. Однією гіпотезою може бути те, що до участі в ініціативах та проектах організації долучаються більш активні мешканці, які вже оцінюють рівень соціального капіталу у громаді на вищому рівні. Іншою гіпотезою може бути те, що залучення в ініціативи організації дозволяє мешканцям побачити чи відчутися більшою мірою виміри соціального капіталу: зв'язки, активність, співпрацю, довіру, можливість впливати на ухвалення рішень. Також можливим є варіант, коли ці гіпотези будуть або обидві підтверджені, або обидві не підтверджені.

Таким чином, після використання інструментів ми виділили додаткові переваги та недоліки, розробили рекомендації щодо їх удосконалення, представлені у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняльна таблиця застосованих інструментів ВОХ у дослідження соціального капіталу громади сіл Віта-Поштова та Юрівка

Назва інструменту	Переваги	Недоліки	Рекомендації щодо удосконалення чи застосування
Інтерв'ю з лідерами громади	Різні можливості аналізу даних; Додаткова інформація про причини та наслідки явищ; взаємодію організацій та інституцій.	Залежність відвертості співрозмовників та результатів від особи того, хто проводить інтерв'ю; Суб'єктивність в оцінці та складність узагальнення результатів.	Додати в сценарій інтерв'ю питання «Чи отримали б ініціатори акції матеріальну допомогу від інших мешканців» та «Чи знаєте ви лідер громади особисто»; Критерій оцінки, чи інформація, яку надали б респонденти новому мешканцю громади, була б негативна (попередження) переформулювати на негативна або попереджувальна; При оцінці звертати увагу на все інтерв'ю, відповіді на інші питання, приклади, що наводяться; Особа для проведення інтерв'ю має бути максимально нейтральною або такою, з ким співрозмовники будуть готові поділитися своїм баченням; У невеликих громадах залучати лідерів з максимально різних сфер; Суміщати з інструментом інтерв'ю з мешканцями громади для порівняння результатів;
Дослідницькі прогулянки	Наочність явищ наявності/відсутності соціального капіталу; Різні можливості аналізу даних; Визначення місць, що потребують уваги; Пул ідей для розвитку громади від респондентів.	Суб'єктивність в оцінці та складність узагальнення результатів; Значна організаційна підготовка; Складність оцінки кореляції відповідей респондентів в групі (відповідають вони в присутності один одного); Багато питань, відповіді на які не використовуються при оцінці.	Уточнення питання і оцінки про небезпечні місця: майнова, особиста, екологічна безпека чи інше; Оцінка не лише кількості, а і якості місць для зустрічей; Можливість варіювати питання в залежності від ходу дискусії; Можливість використання онлайн—карт з готовою до цього аудиторією; Фасилітаційні навички того, хто проводить обговорення.

Опитування —квіз	Доступність для проведення (мінімум ресурсів); Можливість порівняти результати учасників проєктів організації і не учасників	Завелика кількість питань, відзначена респондентами; Неоднакові варіації можливих балів за різними питаннями; Обмеженість можливостей аналізу даних; Складність визначення ролі організації у відмінності результатів опитування учасників її проєктів і не учасників.	Не зменшувати кількість питань, адже це викривлює результати, або ж запропонувати однакові варіації балів в усіх питаннях; Можливо проводити онлайн, проте передбачити можливість підрахунку системою балів учасників і автоматичного визначення їх ролі в громаді; За можливості — замінити на інструмент опитування з вибіркою
---------------------	--	--	--

Таблиця 3.1 Підготовлена авторкою.

Так в подальшому ми рекомендуємо використовувати якісні інструменти оцінки — інтерв'ю та дослідницькі прогулянки, опитування-квіз рекомендуємо не модифікувати, при можливості замінити на повноформатне опитування (з вибіркою 400 осіб).

3.3. Перспективи роботи громадської організації «Єдність громади — заможне село» з громадою на основі результатів аналізу соціального капіталу

Оскільки основною місією громадської організації «Єдність громади — заможне село» є розвиток громади, загальні результати дослідження соціального капіталу, а також окремі окреслені проблеми та місця, які потребують додаткової уваги, окремі ідеї мешканців можуть бути використані в роботі організації.

Очевидно, що нові ідеї роботи мають відповідати місії організації, корелювати з визначеними сферами її роботи. «Єдність громади — заможне село» має п'ять основних напрямів роботи: децентралізація, екологія, безпека, медицина та робота з дітьми та молоддю. Що важливо, організація не лише втілює проєкти для громади у цих сферах — вона активно залучає до їх реалізації самих мешканців, а також акумулює ресурси на їх здійснення з різних джерел: від індивідуальних осіб та місцевого бізнесу до грантових коштів (зокрема, від ІСАР Єднання у рамках метчінг грантів в межах Програми Школа фондів громад, що реалізується за підтримки Фонду Чарльза Стюарта Мотта). Наразі

організація працює на території сіл Віта—Поштова та Юрівка, але у випадку створення об'єднаної територіальної громади готується розширити сферу своєї діяльності ще й на село Гатне.

Дослідження показало, що сферою з найнижчими у порівнянні з іншими показниками є співпраця у громаді, спроможність її мешканців діяти разом, узгоджуючи дії та уникаючи конфліктів. Важливо зауважити, що окремо показник у 6,9 балів з 10 не є низьким показником, проте він є нижчим у порівнянні з іншими. Налагодженню співпраці між мешканцями сприятиме подальше залучення якомога ширшої громадськості до реалізації спільних проєктів: від спільного обговорення проєктів та вибору їх дизайну (на прикладі дизайну парку) до залучення в реалізацію.

Для розвитку співпраці важливо налагоджувати взаємодію над «поділами» на різні групи. Так, під час дослідження мешканці виділяли окремі групи: корінні жителі та ті, хто переїхав до громади (та побутові конфлікти, які можуть виникати на цьому фоні) — характеристики, важливі для мешканців у їх самоідентифікації. Хоч усі території і об'єднані в одну громаду, окремо виділяли території сіл Віта-Поштова, Юрівка, території садового кооперативу, зауважуючи їх відмінності, те, що деякі існують досить відокремлено. З огляду на це, рекомендуємо втілювати проєкти, бенефіціарами яких були б мешканці одразу всіх цих груп та територій, разом залучати їх до співпраці у реалізації. Наприклад, об'єднаним проєктом міг би стати проєкт, пов'язаний з реалізацією туристичного потенціалу громади через ДЗОТи Другої Світової Війни, адже усі респонденти згадували про те, що через громаду проходила лінія оборони Києва, називала ДЗОТи місцями тотожності, тим, що асоціюється з місцевістю і що неодмінно варто побачити туристам. Не дивлячись на те, що частина ДЗОТів знаходиться в засміченому стані, деякі вже були відреставровані активістами, зараз за попередніми домовленостями по них проводять екскурсії, організовують реконструкції на 9 травня. Серед ідей мешканців був розвиток велосипедних прогулянок за маршрутом ДЗОТів, популяризація їх як туристичних місць для іноземців.

Дослідження також показало, що найкритичніше рівень соціального капіталу у громаді оцінила під час дослідницьких прогулянок група молоді. Оскільки діти та молодь — один з напрямів роботи організації, для більшого залучення цієї категорії організації могла б продовжити зусилля зі створення молодіжного банку ініціатив — унікальної моделі залучення молоді до роботи на благо громади та формування у них лідерських навичок та компетенцій, а також налагодження співпраці між різними секторами громади. У рамках цієї моделі створюється грантовий комітет з молоді, яка оголошує грантовий конкурс на проекти від молоді з певними пріоритетними темами, залучає ресурси (у першу чергу фінансові) з місцевих джерел (бізнес, індивідуальні донори та ін.), обирає подані молоддю найкращі проектні заявки, які підтримуються та реалізуються для розвитку як громади, так і самої молоді, розвиток у них проектних, фінансових, комунікативних, лідерських навичок. Для забезпечення фінансових процедур, прозорості витрат, такі ініціативи проводяться на базі громадських організацій, тож ГО «Єдність громади — заможне село» могла б стати таким майданчиком для молодіжного банку ініціатив. Організація вже пробувала запустити такий банк — соціальну лабораторію у 2018 році, проте проект не був продовжений через брак ініціативи з боку самої молоді, адже його реалізацією має займатися вона сама. Також представники молоді відзначали відсутність у громаді місця, яке могло б виступати в якості хабу чи вільного простору. Хоча у Віті-Поштовій є приміщення клубу і бібліотек (не у найкращому стані, проте доступні), опитувана молодь не готова до їх наповнення, наголошувала на необхідності створення (не уточнюючи ким) окремого простору для них. Як зазначила сама організація «Єдність громади — заможне село», наразі робота організації в напрямку «діти та молодь» ведеться лише з організованими групами — у школах, в гуртках, де для них проводяться заходи\лекції\конкурси. Молодь старшого віку вже випадає з цієї організованої роботи. В організації також відсутня окрема особа, яка займалася б напрямком молоді та дітей. У випадку відсутності такої особи і браку ініціативи з боку молоді зараз, рішенням для організації може бути продовження сталої роботи з

дітьми через організовані групи (школи), аби, досягнувши 13-14 років молодь була готова для того, аби продовжувати активну взаємодію з організацією, бути ініціативною та самоорганізовуватися. Ще однією можливістю є долучення до програми «Молодіжний працівник», особливо, якщо буде створено ОТГ з трьох сіл.

Відсутність таких місць для регулярних зустрічей мешканців громади була підкресленими різними групами: відсутність місць для молоді (за виключенням клубу у Віті-Поштовій — будівлі, яка налічує вже майже 100 років, чи бібліотек у обох селах), відсутність палацу культури чи центру розвитку дітей у Віті-Поштовій відмічена старшим населенням, відсутність приміщення для проведення зустрічей громадою — мешканцями середнього віку у Юрівці, де немає навіть актового залу у школі.

У переліку найбільш занедбаних місць переважна більшість респондентів відзначила найбільш засмічені місця. До того ж причиною того назвала в першу чергу поведінку самих мешканців (а не налагодженість вивозу чи інше). Оскільки організація працює в напрямку екології та вже встановила контейнери для роздільного сортування сміття, важливим є продовження інформаційних кампаній. І не лише про сортування сміття, а й про те, чим небезпечно і скільки громаді обходиться викид сміття на територію лісу, чому пакети для сміття мають таку ціну (що це не вартість просто пакету, а і вартість вивозу — частина респондентів не знали про це, чому їх вартість вища, ніж у сусідніх селах). Також однією з пропозицій від респондентів було інформування мешканців про те, в яку суму обходиться місцевому бюджету вивіз сміття з засмічених території та те, для чого могли б бути використані ці кошти (реконструкції парку чи ін.). Серед основних екологічних проблем також називали зниження рівня підводних вод, збільшення їх забруднення — до чого призводить відсутність каналізації чи водогону на території сіл. Серед небезпечних місця учасниками прогулянок були названі саме екологічно небезпечні місця.

У сфері безпеки респонденти переважно не змогли назвати небезпечних місць, усі відмітили зростання рівня безпеки, зусилля проекту Сусідська варта,

громадського формування Віта Захист та загалом мешканців, тож результати роботи організації в цьому напрямку є відчутні громадою.

Також проведені дослідження дали змогу звернути увагу на окремі проблеми та ідеї, виділені мешканцями. Найбільше їх пропонували учасники групи дослідницьких прогулянок середнього віку. Наприклад, вони обговорювали ідею облаштування на берегах ріки Сіверка зони для відпочинку із кемпінгом. Або ідею створення кінної ферми на території заказника для проведення кінних прогулянок в теплу пору року, катання на санях взимку. Ідеї облаштування монастирської пасіки та створення репліки Євангеліє, написаного в Юрівці (наразі зберігається в Санкт-Петербурзі) та проведення екскурсій по релігійних місцях —зони громади в минулому належали Михайлівському Золотоверхому монастирю.

Таким чином, проведене нами дослідження дає можливість не тільки загально оцінити рівень соціального капіталу у громаді сіл Віта-Поштова та Юрівка, такі його виміри як зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив, а і запропонувати фонду громади — організації «Єдність громади — заможне село» рекомендації щодо роботи у досліджуваних вимірах, а також над тими проблемами та місцями, які на думку респондентів заслуговують особливої уваги.

Також отримані результати можуть бути використані організацією при проведенні стратегічного планування своєї діяльності, при оцінці результатів своєї діяльності — її впливу на рівень соціального капіталу у громаді (при проведенні регулярних досліджень для порівняння результатів). Крім рекомендації щодо зміцнення вимірів соціального капіталу, результати дослідження дають пул ідей по розвитку громади, які сформулювали респонденти — учасники дослідження під час інтерв'ю та прогулянок.

Важливо співвідносити, корелювати рекомендації та пропоновані ідеї проектів із основними сферами діяльності організації.

Таблиця 3.2

Рекомендації для ГО «Єдність громади — заможне село», розроблені на основі результатів дослідження соціального капіталу у громаді.

Вимір соціального капіталу	Визначені проблеми	Рекомендації
Зв'язки	<p>Негативне сприйняття корінними мешканцями спроб тих, які переїхали до громади, ввести нові норми життя</p> <p>Покриття існуючими джерелами інформації не усіх груп населення.</p> <p>Неналежний стан місць тожності — ДЗОТів</p> <p>Проблема засмічення територій громади мешканцями</p>	<p>Проекти з налагодження діалогу між корінними мешканцями та тими, хто переїхав — пошуку спільних правил життя в громаді. Проведення свят/подій, спільних для усієї громади.</p> <p>Запуск джерел інформації для тих груп населення, які не користуються Фейсбук чи Вайбер (наприклад, радіо).</p> <p>Проект з їх реставрації із залученням громадян, проведення реконструкцій, та відкритих екскурсій для мешканців</p> <p>Інформаційні кампанії про безпеку стихійних сміттєзвалищ, інформування про вартість розчищення та те, для чого ці кошти могли бути використані в громаді, обґрунтування вартості вивозу сміття (пакетів), пояснення принципів сортування.</p>
Активність	<p>За виключенням стадіону — поганий стан або недостатня кількість місць, в яких могли б регулярно збиратися мешканці громади</p>	<p>Наповнення існуючих місць можливостями дозволя для різних груп (зокрема, розвиток місцевого хабу для молоді). Створення платформи для взаємодії місцевої влади, бізнесів, меценатів, потенційних донорів для обговорення можливостей створення нових місць.</p>
Співпраця	<p>Посередня атмосфера співпраці в громаді, поділ на групи в залежності від місця чи тривалості проживання в громаді</p> <p>За допомогою мешканці звертаються в першу чергу до місцевої влади чи активістів, не сусідів</p> <p>Найкритичніша оцінка співпраці молоддю</p>	<p>Залучення до обговорення спільних проєктів для усіх територій громади. наприклад, втілення проєкту з розвитку туристичного потенціалу ДЗОТів — місць тожності</p> <p>Розширення сфер співпраці учасників проєкту Сусідська варта</p> <p>Робота з організованою молоддю для подальшого запуску Молодіжного банку ініціатив, долучення до програми Молодіжний працівник</p>
Довіра	<p>Посередній рівень довіри місцевій владі</p>	<p>Ініціювання громадських обговорень, відкритого звітування представників влади</p>
Вплив	<p>Посередня зацікавленість мешканців у справах своєї громади</p>	<p>Інформаційні кампанії, короткі нейтральні дайджести про найголовніші події</p>

Таблиця 3.2 розроблена авторкою.

Таким чином, усі інструменти ВОХ можуть бути доопрацьовані для використання в Україні та інкорпоровані в Програму Школа фондів громад ІСАР «Єднання».

ВИСНОВКИ

Вивчення підходів до розуміння феномену соціального капіталу показало, що різні дослідники чи інституції, розглядаючи соціальний капітал як взаємодію між людьми, по-різному визначають його складові. Наприклад, Френсіс Фукуяма складовою соціального капіталу називає лише норми, все інше, наприклад, зв'язки, довіру — їх наслідками. Інші дослідники включають в поняття соціального капіталу мережі, зв'язки, співучасть, активність, довіру, цінності, інститути, відносини, ставлення, вплив або навіть ресурси.

Ми пропонуємо та використовуємо у роботі наступне визначення соціального капіталу: це зв'язки, взаємодія та довіра між індивідами, що існують в мережах з певними соціокультурними нормами (норми тотожності, традиції тощо) та полегшують співпрацю у спільноті, допомагають максимізувати вигоди та оптимізувати ресурс, а також дають індивідам можливість впливати на прийняття колективних рішень.

Дослідження показало, що на соціальний капітал впливають багато факторів: від історичного минулого та релігії до сфери освіти, цифрових технологій чи ролі громадянського суспільства. Що стосується цілеспрямованого впливу через надання міжнародної технічної допомоги чи грантової підтримки, за досвідом Світового банку найефективнішою є підтримка так званих «парасолькових» організацій, що працюють на користь громади, акумулюючи ресурси, підтримуючи інші організації в громаді, у взаємодії з місцевою владою. Саме такими організаціями і є фонди громад — учасники Програми Школа фондів громад ІСАР «Єднання», яким і може бути запропоновано використання інструментів вимірювання соціального капіталу.

Для вимірювання соціального капіталу нами було обрано набір інструментів BOX, розроблений Лабораторією соціальних досліджень та інновацій «Верф» («Stocznia»), який містить три якісних (інтерв'ю з лідерами громади, мешканцями та дослідницькі прогулянки) та три кількісних (оцінка наявних даних, опитування, опитування-квіз) інструменти. Організація може

самостійно застосувати їх для оцінки соціального капіталу на території своєї громади та свого впливу на його рівень. У дослідженні були використані три інструменти: інтерв'ю з лідерами місцевої громади, дослідницькі прогулянки та опитування-квіз. Інструменти були частково адаптовані та застосовані на території громади сіл Віта-Поштова та Юрівка, де працює фонд громади «Єдність громади—заможне село».

Результати дослідження дозволили оцінити соціальний капітал громади за п'ятьма вимірами: зв'язки, активність, співпраця, довіра та вплив як за кожним з використаних інструментів, так і загально. Так вимірами, що були оцінені найвище стали активність (готовність діяти в громаді) та вплив (здатність брати участь у прийнятті колективних рішень, впливати на ці рішення, спілкуватися з тими, хто ці рішення ухвалює), наступними за балами стали довіра (довіра мешканців, організацій та інституцій) та зв'язки (почуття приналежності до громади, прихильності до норм спільної дії, пов'язаності мешканців громади), на найнижчому рівні — співпраця (спроможність діяти разом з іншими мешканцями громади, домовлятися про дії, уникати конфліктів). Додатково дослідження дало змогу виділити конкретні проблеми чи досягнення, питання чи місця, які потребують найбільшої уваги, сформувані пул ідей респондентів пропозиції щодо розвитку громади.

Дослідження показало, що дані інструменти можуть бути імплементовані в Програму Школа фондів громад, яка реалізується ІСАР «Єднання», доповнити етапи грантового циклу, аби він виглядав наступним чином: 1. Аналіз соціального капіталу ВОХ та аналіз потреб громади (не обов'язково, проте рекомендовано) — 2. Вибір пріоритетних тематик проектів — 3. Заявка на грантовий конкурс ІСАР «Єднання» — 4. Збір необхідної суми з місцевих ресурсів та дофінансування від ІСАР «Єднання» — 5. Грантовий конкурс та відбір проектів та ініціатив — 6. Реалізація проектів — 7. Звітування та оцінка. Пункти 2—7 можуть повторюватися кілька циклів протягом року, аналіз соціального капіталу ж проводиться щорічно. Крім того, результати дослідження можуть бути використані організаціями під час стратегічних

планувань, а зібрані від мешканців ідеї — в якості пулу, банку ідей для проектів та ініціатив.

Для такої імплементації ІСАР «Єднання» рекомендовано узгодити їх використання з розробниками, далі адаптувати інструменти, презентувати їх фондам громад під час навчального візиту до Польщі або приїзду розробників ВОХ в Україну; інкорпорувати інструменти в Програму, презентувати результати в межах щорічного Форуму розвитку громадянського суспільства, забезпечити подальшу передачу досвіду використання інструментів від фондів громад до інших організацій.

Дослідження також показало додаткові переваги та слабкі сторони використаних інструментів, можливості для їх подальшої адаптації (наприклад, запропоновано корегування сценаріїв інтерв'ю та критеріїв оцінки, рекомендації щодо осіб, які можуть бути респондентами та власне проводити інтерв'ю чи прогулянки, можливості комбінації інструментів), або невдалі приклади адаптації (у випадку опитування-квізу результати стали ще менш репрезентативними та об'єктивними).

На основі отриманих результатів дослідження соціального капіталу (цифрових показників за вимірами, відзначення проблем та місць, що потребують найбільшої уваги) були також розроблені пропозиції щодо діяльності фонду громади за кожним з вимірів соціального капіталу. Організації було надано додаткову інформацію у форматі пулу ідей від мешканців щодо проектів з розвитку громади.

Таким чином, дослідження показало, що використані інструменти вимірювання соціального капіталу можуть бути в подальшому адаптовані та імплементовані в Програму Школа фондів громад ІСАР «Єднання» для використання громадськими та благодійними організаціями — фондами громад.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт за підсумками дослідження стану соціального капіталу у громадах України та умов для його формування і розвитку [Електронний ресурс] / [А. Крупник, В. Баласанян, М. Дзюпин та ін.] // Одеський інститут соціальних технологій, Всеукраїнська ГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». — 2017. — Режим доступу до ресурсу: https://www.irf.ua/knowledgebase/publications/doslidzhennya_stanu_sotsialnogo_kapitalu_u_gromadakh_ukraini/.

2. Веб—сайт Ініціативного центру сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://ednannia.ua/>.

3. Де Токвіль, Алексіс. Про демократію в Америці. У двох томах / Переклад з французької Г. Філіпчук та М. Москаленко; Передмова А. Жарден. — К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. — 590 с.

4. Демків О. Структурні виміри соціального простору. Соціальний капітал та рентоорієнтовані соціальні мережі в умовах державного монополізму / Олег Демків. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2013. — №4. — С. 28-34.

5. Демків О. Б. Соціальний капітал в умовах державного монополізму: до методології соціологічного дослідження [Електронний ресурс] / О. Б. Демків // Соціологічні студії. — 2012. — № 1. — С. 55-61. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2012_1_12.

6. Демків О. Соціальний капітал українського суспільства: сильні та слабкі капіталогенерувальні структури [Електронний ресурс] / Олег Демків // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4. — 2012. — Режим доступу до ресурсу: <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2012-4/3.pdf>.

7. Інструменти дослідження суспільного капіталу [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.localsolutionsfund.org/wp->

content/uploads/2017/12/Narz%C4%99dzia-Bada%C5%84-Kapita%C5%82u-Spo%C5%82ecznego-UA.pdf.

8. Патнем Р. Творення демократії / Р. Д. Патнем. разом з Л. Леонарді та Р. Й. Нанетті, пер. з англ. В. Ющенко — Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. — 302 с.

9. Річний звіт Ініціативного центру сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» за 2018 рік [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://ednannia.ua/images/Annual_report_2018-UA.pdf.

10. Рябінчук М. Соціальний капітал: структура та зміст / М. В. Рябінчук. // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.. — 2012. — №2. — С. 59-64.

11. Серeda Ю. Роль соціального капіталу в модернізації українського суспільства / Юлія Серeda. // Український соціум. — 2014. — №2 (49). — С. 54-70.

12. Соціальний капітал України в цифрах та порівняннях [Електронний ресурс] // Українська правда — Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/06/10/6991590/>.

13. A User's Guide to Poverty and Social Impact Analysis. Social Capital Assessment Tool (SOCAT) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1121114603600/13000_6_SOCAT.pdf.

14. Andrews R. Organizational social capital, structure and performance [Електронний ресурс] / Rhys Andrews // Human Relations. — 2010. — Режим доступу до ресурсу: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0018726709342931>.

15. Babb P. Measurement of Social Capital in the UK [Електронний ресурс] / Penny Babb // Statistics, Knowledge and Policy. Key Indicators to Inform Decision Making. — 2005. — С. 532-535 — Режим доступу до ресурсу: <https://www.ingentaconnect.com/content/oecd/16815378/2005/00002005/00000035/3005061e?crawler=true#page=532>.

16. Bebbington A. Induced social capital and federations of the rural poor [Электронный ресурс] / A. Bebbington, T. Carroll // Social Capital Initiative. Working Paper No. 19. — 2000. — Режим доступа до ресурсу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.493.8699&rep=rep1&type=pdf>.

17. Bourdieu P. The Forms of Capital / Pierre Bourdieu // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / за ред. J. Richardson. — Westport: CT: Greenwood, 1986. — С. 241-258.

18. BOX — Badanie Oddziaływania na Kapitał Społeczny [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.kapitalspoleczny.org/>.

19. Bryant C. Measurement of Social Capital: The Canadian Experience. Prepared as a country report for the OECD — UK ONS International Conference on Social Capital Measurement in London [Электронный ресурс] / C. Bryant, D. Norris. — 2002. — Режим доступа до ресурсу: <http://www.oecd.org/innovation/research/2381103.pdf>.

20. C.Grootaer. Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire [Электронный ресурс] / C.Grootaert, D. Narayan, V. Nyhan Jones, M. Woolcock // World Bank working paper No. 18. — 2004. — Режим доступа до ресурсу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/515261468740392133/pdf/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf>.

21. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital / James S. Coleman. // The American Journal of Sociology. — 1988. — №94. — С. 95—120.

22. Deviren F. Young people and social capital. Phase 2 of Joint ONS/ DfES Project: Young People and Social Capital Social and Welfare [Электронный ресурс] / F. Deviren, P. Babb. — 2005. — Режим доступа до ресурсу: http://www.statistics.gov.uk/articles/nojournal/Social_capital_young_people.pdf.

23. Diez S. Measurement of social capital with the help of time use surveys / Susana Garcia Diez. // Procedia — Social and Behavioral Sciences. — 2013. — №72. — С. 23-31.

24. Feldman T. Social capital: conceptual frameworks and empirical evidence [Электронный ресурс] / T. Feldman, S. Assaf // Social Capital Initiative. Working Paper No. 5. — 1999. — Режим доступа до ресурсу: - <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-05.pdf>.

25. Ferragina E. Social Capital in Europe. A Comparative Regional Analysis / E. Ferragina. — Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2012. — 225 с.

26. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. Prepared for delivery at the IMF Conference on Second Generation Reforms. [Электронный ресурс] / Francis Fukuyama. — 1999. — Режим доступа до ресурсу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>.

27. General Social Survey — Social Engagement (GSS). Statistics Canada [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&Id=5509>.

28. Grootaert C. Understanding and Measuring Social Capital: A Synthesis of Findings and Recommendations from the Social Capital Initiative [Электронный ресурс] / C. Grootaert, T. van Bastelaer // Social Capital Initiative Working Paper No. 24. — 2001. — Режим доступа до ресурсу: - <https://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-24.pdf>.

29. Gugerty M. Does development assistance help build social capital? [Электронный ресурс] / M. Gugerty, M. Kremer // Social Capital Initiative. Working Paper No. 20. — 2000. — Режим доступа до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-20.pdf>.

30. Hanifan L. J. The rural school community center [Электронный ресурс] / L. J. Hanifan. // Annals of the American Academy of Political and Social Science. — 1916. — №67. — С. 130-138 — Режим доступа до ресурсу: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/000271621606700118>.

31. Healy T. The measurement of social capital at international level [Электронный ресурс] / Tom Healy // Social Capital: The challenge of international measurement — paper 2 — Режим доступа до ресурсу: <http://www.oecd.org/innovation/research/2380281.pdf>.

32. Instruments of the Social Capital Assessment Tool. World Bank [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Assessment-Tool--SOCAT-/annex1.pdf>.

33. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities [Электронный ресурс] / Jane Jacobs. — New York: Vintage, 1961. — 458 с. — Режим доступа до ресурсу: https://www.buurtwijs.nl/sites/default/files/buurtwijs/bestanden/jane_jacobs_the_death_and_life_of_great_american.pdf

34. Krishna A. Mapping and measuring social capital: a conceptual and empirical study of collective action for conserving and developing watersheds in Rajasthan, India [Электронный ресурс] / A. Krishna, N. Uphoff // Social Capital Initiative. Working Paper No. 13. — 1999. — Режим доступа до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-13.pdf>.

35. Light I. Ethnic Enterprise in America: Business and Welfare Among Chinese, Japanese, and Blacks / Ivan H. Light. — California: University of California Press, 1972. — 209 с.

36. Loury G. A Dynamic Theory of Racial Income Differences [Электронный ресурс] / Glenn C. Loury // Discussion Papers, Northwestern University, Center for Mathematical Studies in Economics and Management Science. — 1976. — №225 — С. 153-188 Режим доступа до ресурсу: https://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Glenn_Loury/louryhomepage/papers/A%20Dynamic%20Theory.pdf.

37. Magson N. Measuring Social Capital: The Development of the Social Capital and Cohesion Scale and the Associations between Social Capital and Mental

Health / N. Magson, R. Craven, G. Bodkin—Andrews. // Australian Journal of Educational & Developmental Psychology. — 2014. — №14. — С. 202-216.

38. Minten B. Social Capital and the Firm: Evidence from Agricultural Trade [Электронный ресурс] / B. Minten, M. Fafchamps. — 1999. — Режим доступа до ресурсу: <https://web.stanford.edu/~fafchamp/social.pdf>.

39. Pantoja E. Exploring the concept of social capital and its relevance for community—based development: the case of coal mining areas in Orissa, India [Электронный ресурс] / Enrique Pantoja // 2000 — Режим доступа до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-18.pdf>.

40. Putnam R. Bowling alone: the collapse and revival of American community / Robert D. Putnam. — New York: SIMON & SCHUSTER, 2000. — 746 с.

41. Reid C. Understanding social capital. Agricultural extension in Mali: trust and social cohesion [Электронный ресурс] / C. Reid, L. Salmen // Social Capital Initiative. Working Paper No. 22. — 1999. — Режим доступа до ресурсу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-22.pdf>.

42. Rosalyn H. Measuring Social Capital in the United Kingdom. Office for National Statistics [Электронный ресурс] / H. Rosalyn, K. Maryanne. — 2003. — Режим доступа до ресурсу: <https://lemosandcrane.co.uk/resources/National%20Stats%20—%20Measuring%20Social%20Capital.pdf>.

43. Rose R. What does social capital add to individual welfare? An empirical analysis of Russia [Электронный ресурс] / Richard Rose // Social Capital Initiative. Working Paper No. 15. — 1999. — Режим доступа до ресурсу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.567.3855&rep=rep1&type=pdf>.

44. Scrivens K. Four Interpretations of Social Capital. An Agenda for Measurement [Электронный ресурс] / K. Scrivens, C. Smith // OECD Statistics

Working Papers. — 2013. — Режим доступа до ресурсу: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/four-interpretations-of-social-capital_5jzbcx010wmt-en;jsessionid=Mhzqw5-2I1HAWushA6PEuQSR.ip-10-240-5-18.

45. Social Capital Theory. ScienceDirect [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/topics/social—sciences/social—capital—theory>.

46. Social Capital Toronto Study 2018 [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: https://www.environmentalinstitute.org/docs/default-source/project-documents/toronto-social-capital-project/toronto-social-capital-study---final-report.pdf?sfvrsn=4ff43083_2.

47. Social capital: the challenge of international measurement. Report of an international conference convened by the organisation for economic co—operation and development and the United Kingdom office for national statistics, London, 25-27 September [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.oecd.org/education/innovation—education/2380584.pdf>.

48. Sources of Social Capital. Social Capital Research & Training [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.socialcapitalresearch.com/sources-of-social-capital/>.

49. Stone W. Measuring social capital. Towards a theoretically informed measurement framework for researching social capital in family and community life [Электронный ресурс] / Wendy Stone // Australian Institute of Family Studies — Commonwealth of Australia. Research Paper No. 24. — 2001. — Режим доступа до ресурсу: <https://pdfs.semanticscholar.org/ad35/9ffd2aaba5c8ba9c74bcaa407b387eeb889a.pdf>.

50. Study: Trends in social capital in Canada, 2003, 2008 and 2013 [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/150520/dq150520d-eng.htm>.

51. The General Social Survey — Social Identity (SI). Statistics Canada [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу:

<http://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&SurvId=134876&InstaId=139605&SDDS=5024>.

52. The General Social Survey — Social Networks (GSS). Statistics Canada [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&SurvId=44601&InstaId=30687&SDDS=5024>.

53. The OECD measurement of social capital project and question databank [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.oecd.org/sdd/social-capital-project-and-question-databank.htm>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Сценарій інтерв'ю з лідерами громади

Джерело оригінального сценарію: [7]

Вступ: представлення, мета та хід інтерв'ю

Зв'язки:

- Як ви оцінюєте ставлення мешканців до громади? Чи вони прив'язані до місця свого проживання, чи ні? В чому це проявляється?
- Чим, на Вашу думку, відрізняється ваша громада на фоні інших?
- Які сильні сторони вашої громади? Які — слабкі?
- Чого варто очікувати тому, хто тільки переїхав до громади? Яким буде ставлення інших мешканців? Як швидко він\вона інтегрується? Щоб ви порадили б їй\йому?
- Чи існують конфлікти між мешканцями громади? Як це проявляється?
- Хто є лідерами думок у громаді? До чієї думки варто прислухатися? Хто приймає рішення?
- Як дізнатися про те, що відбувається в громаді? Чи існують місцеві медіа?
- Якою є ситуація з безпекою? Чи можна залишити відкритою машину? Будинок? Чи є місця, яких варто уникати?
- Чи люди зазвичай знайомі між собою, чи більшою мірою не знайомі? Якщо знайомі, то яким чином?
- Чи мешканці відкриті для контактів з іншими? Як вони знайомляться один з одним?
- Уявімо, що у громаді будують загальнодоступний спільний простір — парк. Як до цього поставилися б місцеві мешканці? Як би цей парк виглядав за рік?

Активність:

- Чим місцеві мешканці займаються у вільний час?

- Чи є у громаді місця, де мешканці збираються разом після роботи\навчання чи у вихідні? Що це за місця?

- Чи проходять у громаді заходи, що об'єднують більшість мешканців? Якщо так, хто проводить їх?

- Чи готові мешканці щось робити на користь свого оточення? Скоріше так чи ні? Наведіть приклади таких ініціатив, хто їх ініціатор?

- Чи є у громаді місця, створені за спільної ініціативи? Які це місця і хто брав участь у їх створенні?

- Хто бере участь в такій діяльності на користь громади? Які групи людей\установи\організації?

- Які місцеві ОГС ви знаєте? Чим вони займаються? Хто до них входить? Як ви оцінили б їх діяльність?

Співпраця

- Як в цілому мешканці громади взаємодіють, співпрацюють один з одним? Чи готові вони до співпраці? Хто готовий, хто ні? Чи готові до співпраці різні групи? Які та чому? Приклади співпраці.

- Якою є співпраця між різними організаціями та установами? З ким легше взаємодіяти, з ким важче?

Якби мешканець чи мешканка громади хотів\ла організувати акцію — наприклад, садження дерев:

- До кого він\вона могли б звернутися по допомогу
- Хто б допоміг? А в чому була б проблема\складність?
- Як ефективніше поширити інформацію про акцію серед мешканців?

Рекламувати подію?

- Чи будуть інші мешканці долучатися до акції? Що варто зробити, аби вони приєдналися? Чи долучиться місцеве самоврядування?

Довіра

- Чи довіряють мешканці громади один одному? Скоріше так чи ні? Чому?
- Як це проявляється? Приклади.
- Чи довіряють місцевій владі? Скоріше так чи ні? Чому?

- Чи державні установи і суспільний сектор (НУО і т.д.) довіряють одне одному?

- Як впливає ця довіра або її відсутність на громаду?

Вплив

- Хто є місцевими “авторитетами” в громаді? Чому?

- Чи мають авторитет установи\організації? Чому?

- Хто є найбільш активним у громаді? Лідери\організації\установи\групи людей.

- Як місцева влада ставиться до мешканців? Чи можуть мешканці впливати на ухвалення рішень, що стосуються громади? В яких сферах?

- Яким є вплив ОГС на місцеву владу? Чи рівноцінний впливу інших організацій? Чому?

- Чи зацікавлені місцеві у справах громади, тому, що відбувається? Як це проявляється?

- Чи можуть мешканці відстоювати свої інтереси, “Боротися за своє”? Як?

- Чи знаєте ініціативу, задачею якої було змінити рішення місцевої влади?

Чи впливати на нього. Чи це вийшло?

Оцінка відповідей лідерів громади на питання інтерв'ю

Джерело оригінальної таблиці оцінки: [18]

ЗВ'ЯЗКИ						
Показники	Значення відповідей	номер респондента				
		1	2	3	4	5
Співрозмовник вважає, що жителі досить прив'язані до своєї громади	1	1	1	0,5	0,5	1
За словами співрозмовника, жителі навряд чи прив'язані до своєї громади	0					
Співрозмовник вважає, що громада позитивно відрізняється від інших	1	1	1	1	1	0
Співрозмовник не вірить, що громада позитивно виділяється від інших	0					
Співрозмовнику легше назвати сильні, ніж слабкі сторони громади	1	0,5	1	0,5	0,5	1
Співрозмовнику легше назвати слабкі, ніж сильні сторони громади	0					
Серед сильних сторін громади співрозмовник зазначив тісні стосунки між мешканцями (наприклад, "всі знають один одного", "я можу розраховувати на сусідів" тощо)	1	0,5	0,5	1	0,5	1
Серед слабких сторін громади співрозмовник зазначив відсутність довіри та відразу мешканців один до одного (наприклад, "не можна розраховувати на допомогу інших", "жителі заздять" тощо)	0					
Співрозмовник вказує, що особа, яка переїжджає до громади, може очікувати досить позитивного прийому як нового жителя	1	1	0,5	0,5	1	1
Співрозмовник вказує, що особа, яка переїжджає до громади, може очікувати досить негативного прийому як нового жителя	0					
Інформація про місцеву громаду, надана новому мешканцю, матиме досить позитивний вплив (наприклад, ви можете очікувати, що люди тут будуть відкритішими, ніж у великому місті)	1	1	0	0	0,5	1
Інформація про місцеву громаду, надана новому мешканцю, матиме досить негативний вплив (сформульована як попередження).	0					
Співрозмовник вважає, що громада досить злагоджена (суттєвих поділів та конфліктів немає)	1	0,5	1	0	0,5	0,5
Співрозмовник вважає, що громада досить конфліктна / розділена	0					
Співрозмовник вважає, що з іншими людьми зустрічаються легко	1	1	1	1	0,5	1
Співрозмовник вважає, що важко познайомитися з іншими людьми ззовні	0					
Співрозмовник знає найважливіших місцевих діячів (хто приймає рішення на місцевому рівні)	1	1	1	1	1	1
Співрозмовник не знає найважливіших місцевих діячів (не знає, хто приймає рішення на місцевому рівні)	0					
Співрозмовник знає місцеві джерела інформації щодо подій та справ громади (наприклад, він може назвати назви місцевих газет / радіо)	1	1	1	1	1	1
Співрозмовник не знає місцеві джерела інформації щодо подій та справ громади	0					
Співрозмовник вважає свою громаду досить безпечним місцем з точки зору особистої безпеки	1	1	1	1	0,5	0,5
Співрозмовник вважає свою громаду досить небезпечним місцем з точки зору особистої безпеки	0					
Співрозмовник вважає свою громаду досить безпечним місцем з точки зору майна жителів	1	0,5	1	0,5	0,5	0,5
Співрозмовник вважає свою громаду досить небезпечним місцем з точки зору майна жителів	0					
Співрозмовник не може вказати місця, яких слід уникати з міркувань безпеки	1	1	1	1	1	0
Співрозмовник може вказати місця, яких слід уникати з міркувань безпеки	0					
Співрозмовник вважає, що мешканці скоріше знають одне одного	1	1	0	0	0,5	1
Співрозмовник вважає, що мешканці скоріше не знають одне одного	0					
Співрозмовник вважає, що згаданий майданчик чи інший громадський простір залишаться не спустошеним\не пошкодженим	1	1	1	1	1	1
Співрозмовник вважає, що згадуваний майданчик чи інший громадський простір буде спустошеним\пошкодженим	0					
АКТИВНІСТЬ						
Показники	Значення відповідей	Номер респондента				
		1	2	3	4	5

Співрозмовник серед улюблених занять мешканців перелічив щонайменше три, які пов'язані із контактом з іншими жителями (наприклад, зустріч з друзями, відвідування матчів місцевої футбольної команди тощо).	1	1	0	0,5	1	1
Співрозмовник не згадав жодної форми розваг, яка пов'язана з контактом з іншими мешканцями	0					
Співрозмовник може назвати місця, де можна зустріти інших мешканців	1	1	1	0	1	0,5
Співрозмовник не може назвати місця, де можна зустріти інших мешканців	0					
На думку співрозмовника, у громаді відбуваються події, в яких бере участь більшість мешканців (наприклад, місцеві свята)	1	1	1	1	1	1
На думку співрозмовника, у громаді не відбувається відбуваються події, що збирали б мешканців	0					
Співрозмовник вважає, що мешканці в принципі готові діяти на благо своєї громади	1	1	1	0,5	0,5	1
Співрозмовник вважає, що мешканці навряд чи готові діяти на благо своєї громади	0					
Співрозмовник може перерахувати щонайменше три ініціативи мешканців громади на її користь	1	1	1	0,5	1	1
Співрозмовник не може назвати жодної ініціативи мешканців на користь громади	0					
Співрозмовник може перелічити щонайменше три групи / організації мешканців, які долучаються до роботи на користь громади	1	1	1	1	1	0,5
Співрозмовник не може перелічити щонайменше три групи / організації мешканців, які долучаються до роботи на користь громади	0					
Серед установ / організацій, перелічених співрозмовником, які беруть участь у роботі на користь громади, є принаймні одне громадське об'єднання	1	1	1	1	1	1
Серед установ / організацій, перелічених співрозмовником, які беруть участь у роботі на користь громади, немає жодного громадського об'єднання	0					
Співрозмовник може назвати хоча б одне місце, створене завдяки спільній ініціативі	1	1	1	0	1	1
Співрозмовник не може назвати жодного місця, створеного завдяки спільній ініціативі	0					
СПІВПРАЦЯ						
Показники	Значення відповідей	Номер респондента				
		1	2	3	4	5
За словами співрозмовника, у громаді добра атмосфера співпраці	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
За словами співрозмовника, у громаді погана атмосфера співпраці	0					
За словами співрозмовника, мешканці здатні взаємодіяти "над поділами" „ponad podziałami”	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5
За словами співрозмовника, мешканці не здатні взаємодіяти "над поділами" „ponad podziałami”	0					
Серед людей, до яких, за словами співрозмовника можна звернутися за допомогою, є сусід / мешканці найближчого району	1	0	0,5	0	0	1
Серед людей, до яких за словами співрозмовника можна звернутися за допомогою, немає сусідів / мешканців найближчого району	0					
Співрозмовник вважає, що до ініціативи приєднуються й інші мешканці	1	1	0	1	0,5	1
Співрозмовник вважає, що мешканці не долучаються до ініціативи	0					
Співрозмовник вважає, що мешканець отримав би допомогу від місцевого самоврядування	1	1	1	1	0,5	0
Співрозмовник вважає, що мешканець не отримав би допомогу від місцевого самоврядування	0					
Співрозмовник вважає, що мешканець отримав би матеріальну допомогу від інших	1	0,5	0,5	0	0,5	1
Співрозмовник вважає, що житель не отримав би матеріальну допомогу від інших	0					
Співрозмовник може перелічити принаймні два можливі канали донесення інформації про дії до членів спільноти	1	1	1	0,5	1	1
Співрозмовник може назвати жодного каналу донесення інформації про дії до членів спільноти	0					
ДОВІРА						
Показники	Значення відповідей	Номер респондента				
		1	2	3	4	5
За словами співрозмовника, мешканці скоріше довіряють один одному	1	1	1	0	0,5	1
За словами співрозмовника, мешканці скоріше не довіряють один одному	0					
За словами співрозмовника, мешканці довіряють місцевій владі	1	0,5	1	0,5	0,5	0,5
За словами співрозмовника, мешканці не довіряють місцевій владі.	0					
За словами співрозмовника, між громадським сектором та місцевою владою існує довіра	1	1	1	0,5	1	0
За словами співрозмовника, між громадським сектором та місцевою владою немає довіри	0					
Довіра позитивно впливає на співпрацю між існуючими місцевими структурами	1	1	1	0	1	0,5
Відсутність довіри негативно впливає на співпрацю місцевих структур	0					
ВПЛИВ						

Показники	Значення відповідей	Номер респондента				
		1	2	3	4	5
Співрозмовник визнає іншого жителя своєї громади авторитетом	1					
Співрозмовник не знає жодного з мешканців, яких він вважає авторитетом	0					
Співрозмовник може вказати лідерів місцевої громади	1	1	1	1	1	0,5
Співрозмовник не може визначити лідерів місцевої громади	0					
Співрозмовник може визначити найактивніші громадські об'єднання \ установи	1	1	1	1	1	1
Співрозмовник не може визначити найактивніші громадські об'єднання \ установи	0					
Співрозмовник особисто знає лідерів місцевої громади	1	1	1	1	1	1
Співрозмовник особисто не знає лідерів місцевої громади	0					
Співрозмовник вважає, що місцева влада рахується з голосом мешканців	1	1	1	1	1	0
Співрозмовник вважає, що місцева влада не рахується з голосом мешканців	0					
Співрозмовник вважає, що мешканці цікавляться питаннями своєї громади	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Співрозмовник вважає, що мешканці не цікавляться питаннями своєї громади / міста	0					
Співрозмовник вважає, що мешканці можуть відстоювати свої інтереси	1	1	1	1	1	0,5
Співрозмовник вважає, що мешканці не можуть відстоювати свої інтереси	0					
Співрозмовник може навести приклади дій мешканців для зміни рішення, прийнятого місцевою владою	1	1	1	1	1	0
Співрозмовник не може навести приклади дій мешканців для зміни рішення, прийнятого місцевою владою	0					

Сценарій питань дослідницької прогулянки

Джерело оригінального сценарію: [7]

Вступ

Представлення, мета проведення дослідження, згода на запис, обговорення часу, загальні принципи проведення дискусії.

Розминка

Учасники представляються, вказують місця, де живуть.

Місця тотожності

Уявімо, що модератор є туристом, який вперше на день приїхав до вашої громади. Що ви порадили б обов'язково побачити, аби турист запам'ятав громаду? Чим особливі ці місця? Чи бувають там місцеві? Чим займаються там? Позначити такі місця окремим кольором.

Доглянуті місця

Чи є у громаді місця, які свідчать про те, що мешканці дбають про своє селище? Які це місця? Хто про них дбає? Позначити такі місця окремим кольором.

Занедбані місця

Чи є у громаді особливо занедбані місця? Про які ніхто не дбає? Що свідчить про їхню занедбаність? Позначити такі місця окремим кольором.

Небезпечні місця

Які місця ви порадили б уникати новим мешканцям громади як небезпечні? Чому вони небезпечні? Позначити такі місця окремим кольором.

Місця зустрічей

Чи є у громаді місця, де можна зустрітися, провести час, поспілкуватися з іншими мешканцями громади? Хто і коли туди приходить? Позначити такі місця окремим кольором.

Місця суспільної активності

Чи є у громаді місця, які свідчили б про те, що мешканці можуть разом щось для спільного блага? Що це за місця? За чиєї ініціативи вони виникли? Хто та коли користується ними? Позначити такі місця окремим кольором.

Складається маршрут прогулянки, під час прогулянки дискусія продовжується:

Місця тотожності

В чому привабливість цього місця? Яка його історія? Хто про нього дбає? Як часто сюди приходять місцеві та що тут відбувається? Кого можна зустріти тут щоденно? Чи важливе це місце для всіх, чи для якоїсь конкретної групи мешканців? Щоб зробили б мешканці громади, якби існування цього місця було під загрозою? Чи хтось би захищав це місце?

Доглянуті місця

Чому ви назвали це місце доглянутим? Чи таких місць багато у громаді? Чи воно завжди було доглянутим, чи щось змінилося? Хто щоденно дбає про нього? Хто ні? Кого зазвичай тут можна зустріти? Що тут робите ви? А що роблять тут інші мешканці?

Занедбані місця

Чому ви назвали це місце занедбаним? Чи багато таких місць у громаді? Чому вони у такому стані? Хто за це відповідає? Хто привів їх до такого стану? Як змінювався стан цього місця: воно завжди було занедбаним чи його стан змінився після якихось подій? Стало краще чи гірше? Хто цьому сприяв? Хто відповідає за це місце? Хто повинен вжити заходів, аби воно покращилося? Кого тут можна щоденно зустріти? Що вони роблять? Як відвідання\використання цього місця змінюється в різний час дня чи пору року? Що варто було б зробити, аби воно змінилося на краще?

Небезпечні місця

Чому це місце вважають небезпечним? У чому небезпека? Чи багато таких у громаді? Чи воно небезпечно для всіх, чи для когось так, а для когось ні? Як варто себе поводити тут, аби зменшити небезпеку? Чому місце зараз у такому стані — які причини до цього призвели? Як його стан змінився з часом? Чи воно

було небезпечним завжди, чи змінювалося? На гірше чи на краще? Хто цьому сприяв? Кого тут можна щоденно зустріти? Що вони роблять? Що варто було б зробити, аби воно змінилося на краще? Хто повинен вжити заходів, аби воно покращилося?

Місця зустрічей

Хто, коли та чому сюди приходить? Чи є специфічні правила поведінки в цьому місці? Чи їх дотримуються? Всі? Кого тут можна щоденно зустріти? Чим вони тут займаються? Чи дбають мешканці про це місце? Хто так, хто ні? Як дбають? Якби це місце було під загрозою, що зробили б мешканці? Чи хтось захищав би це місце? Хто міг би бути зацікавлений в його захисті?

Оцінка відповідей учасників дослідницьких прогулянок на питання інтерв'ю

Джерело оригінальної таблиці оцінки: [18]

Місця тотожності				
Показники	Значення відповідей	група співрозмовників		
		середній вік	молодь	старший вік
1	Місця, вказані співрозмовниками, частково співпадають/збігаються	1	1	0,5
	Жодне із зазначених учасниками місць не співпадає/збігається	0		
2	Більшість співрозмовників могли назвати принаймні одне місце, яке вони показали б туристам	1	1	1
	Більшість співрозмовників не могли вказати жодного місця, яке вони показали б туристам	0		
3	Співрозмовники вважають, що зазначені місця важливі для більшості мешканців	1	1	0
	Співрозмовники вважають, що зазначені місця важливі для деяких мешканців	0		
4	Співрозмовники вважають, що мешканці організувалися б захищати місця тотожності, якби їх існування було загрозою	1	1	1
	Співрозмовники вважають, що мешканці не організувалися б захищати місця тотожності, якби їх існування було загрозою	0		
Доглянуті \ занедбані місця				
Показники	Значення відповідей	група співрозмовників		
		середній вік	молодь	старший вік
5	Більшість учасників змогли назвати більше доглянутих місць, ніж занедбаних	1	0,5	0
	Більшість учасників змогли назвати більше занедбаних місць, ніж доглянутих	0		
6	Учасники чули про соціальні акції в громаді, спрямовані на покращення естетики простору	1	1	1
	Учасники не чули про соціальні акції в громаді, спрямовані на покращення естетики простору	0		
7	Учасники вважають, що доглянутість вказаних місць пов'язана насамперед із активністю мешканців (мешканці самі дбають про чистоту)	1	1	1
	Учасники вважають, що доглянутість вказаних місць пов'язана насамперед із діями, які вживають установи	0		
8	Учасники, як правило, вважають, що естетика простору залежить насамперед від поведінки мешканців	1	1	0,5
	Учасники, як правило, вважають, що естетика простору залежить насамперед від влади	0		
9	Учасники вважають доглянуті місця типовими в масштабах громади ("це місце схоже на інші місця в нашій громаді")	1	0,5	0
	Учасники вважають, що доглянуті місця не є типовим ("не так, як виглядають інші місця") у масштабах громади	0		
Небезпечні місця				
Показники	Значення відповідей	група співрозмовників		
		середній вік	молодь	старший вік
10	Учасники вважають, що громада є досить безпечною	1	1	1
	Учасники вважають, що громада є досить небезпечною	0		
11	Учасники вважають, що в громаді немає особливо небезпечних районів (наприклад, таких по яких не слід ходити в темряві)	1	1	1
	За словами учасників, в громаді є особливо небезпечні райони	0		
12	Говорячи про причини, чому місця небезпечні, учасники не згадували їх мешканців	1	1	1

	Говорячи про причини, чому місця небезпечні, учасники згадували їх мешканців	0			
13	Учасники вважають, що поліпшення стану безпеки в зазначених місцях залежить від мешканців	1	1	1	1
	Учасники вважають, що стан безпеки в зазначених місцях покладається виключно на установи	0			
Місця зустрічей					
Показники		Значення відповідей	група співрозмовників		
			середній вік	молодь	старший вік
14	Більшість учасників могли назвати принаймні одне місце зустрічі для мешканців	1	1	1	1
	Більшість учасників не змогли вказати одного місця зустрічі для мешканців	0			
15	У громаді є місце, де зустрічаються люди різних категорій (молоді/старші, багаті/бідні)	1	1	0,5	1
	У громаді нема місць, де зустрічаються люди різних категорій (молоді/старші, багаті/бідні)	0			
16	Учасники вважають, що мешканці швидше дбають про місця, де вони зустрічаються	1	1	1	1
	Учасники вважають, що мешканці швидше не дбають про місця, де вони зустрічаються	0			
Місця суспільної активності					
Показники		Значення відповідей	група співрозмовників		
			середній вік	молодь	старший вік
17	Учасники можуть вказати принаймні одне місце, яке було створене завдяки низовій активності жителів	1	1	1	0,5
	Учасники не можуть вказати одного місця, яке було створене завдяки низовій активності жителів	0			
18	Учасники вважають, що мешканці швидше дбають про місця, створені завдяки низовій ініціативі	1	1	0,5	1
	Учасники вважають, що мешканці не піклуються про місця, створені завдяки низовій ініціативі	0			
19	За словами учасників, це місце, яке відвідують різні типи людей (різного віку, статі, матеріального статусу)	1	1	1	1
	За словами учасників, це місце, яке використовується лише певними типами людей (наприклад, молодь, заможні люди тощо)	0			
Загальна оцінка ставлення влади / мешканців до простору (на основі відповідей, наданих протягом розмови)					
Показники		Значення відповідей	група співрозмовників		
			середній вік	молодь	старший вік
20	Учасники вважають, що мешканці можуть змінити своє оточення завдяки власній участі	1	0,5	1	0,5
	Учасники вважають, що мешканці не можуть змінити оточення через свою участь	0			
21	Учасники можуть навести приклад ефективної діяльності мешканців для свого оточення	1	1	1	1
	Учасники не в змозі навести приклад ефективної діяльності мешканців для свого оточення	0			
22	Учасники вважають, що мешканці хочуть працювати разом для свого оточення	1	0,5	0	0,5
	Учасники вважають, що мешканці не хочуть працювати разом для свого оточення	0			
23	Учасники вважають, що інші мешканці дбають про місце проживання	1	0,5	0	0,5
	Учасники вважають, що інші мешканці не дбають про місце проживання	0			
24	Учасники вважають, що місцева влада, як правило, дбає про простір	1	0	0	0,5
	Учасники вважають, що місцева влада не піклується про простір	0			